

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

DALIA MARKAVIČIENĖ

Literatūrologijos magistrantūros II kurso dieninio skyriaus studentė

Komunikacijos samprata Tomo Venclovos poezijoje

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas
doc. dr. Vigmantas Butkus

Šiauliai 2011

Šis darbas yra originalus, kitų autorių mintys pateiktos pagal citavimo reikalavimus / This work is original, thoughts of other authors are presented according to the citation requirements.

Parašas / Signature

Turinys

I. Įvadas	3
II. Komunikacijos samprata Tomo Venclovos poezijoje	
1. Raštas – ir pažangus, ir ribotas būdas komunikuoti.....	6
2. Gimtosios kalbos reikšmė poetinėje komunikacijoje.....	11
3. Hölderlinas ir T. Venclova: kalba ir poezija	
3. 1. Kalba: „pavojingiausia gėrybė“.....	15
3. 2. „Žmogus yra daugel Dangiškųjų įvardinęs...“.....	19
3. 3. Poezija: „visų nekalčiausias užsiėmimas“.....	23
3. 4. „Kas išlieka, steigia poetai“.....	25
4. Estetiniai kodai: kasdieniškosios ir poetinės kalbos santykis.....	29
III. Išvados.....	30
IV.	
Santrauka.....	3
V. Summary.....	35
VI. Literatūra.....	37
VII. Anotacija.....	39
VIII. Annotation.....	40
IX. Publikacija magistro darbo tema.....	41
X. Publication on the theme of the master thesis.....	42

I. Įvadas

Nors Tomas Venclova už kūrybinius nuopelnus Lietuvoje apdovanotas ne kartą – Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi (1995), Vyčio Kryžiaus ordino Karininko kryžiumi (1999), Nacionaline kultūros ir meno premija (2000), Šv. Kristoforo statulėle (2002), Poetinio Druskininkų rudens Jotvingių premija (2005) –, jis nepriklauso/negali būti priskiriamas konkrečiam geografiniam vienetai. Tai asmenybė, gerai žinoma pasaulyje, pagal kurią „pasaulyje vertinama lietuvių kultūra“.¹ Tad T. Venclova tapo vienu iš nedaugelio emigrantų, kurie, gyvendami ne Lietuvoje, jos labai gali nuveikti kur kas daugiau nei tuo atveju, jeigu būtų čia pasilikę. Pavyzdžiui, po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo išleista jo publicistikos ir eseistikos knyga „Vilties formos“ Vakaruose tapo tarsi okupuotos šalies liudijimu. Todėl tam, „kad pasakytų visą teisybę, anuomet Tarybų Sąjungoj gyvenantis žmogus, aišku, turėjo tapti emigrantu, nes tėvynėje greit būdavo nutildomas. <...> Dabar reikia be jokios abejonės pripažinti, kad jo emigravimas tikrai išėjo į naudą mūsų dvasinei ir kultūrinei rezistencijai <...>“² Anot T. Venclovos bičiulės Natalijos Gorbanevskajos: „Iš pažiūros jis – greičiau gulintis akmuo, po kuriuo vanduo neteka, tačiau iš tiesų jis – ne gulintis akmuo, o priešingai, tas malūnininkas, kuris eina net ne paskui tekantį vandenį, o pirma jo ir veda tą savo upelį, kuriuo galima daug kartų apjuosti žemę“.³

Kaip mokslininkas T. Venclova pripažįstamas „vienu pačių geriausių rusų literatūros žinovų ir vertintojų“.⁴ Kaip poetas, kurio kūryba išversta į keletą užsienio kalbų ir išspausdinta ne viename prestižiniame leidinyje, laikomas trijų literatūrų – lietuvių, rusų ir lenkų – sūnumi, akivaizdžiai perėmusiu rusų poezijos tradiciją: „Venclova yra išymus Europos poetas, eseistas ir kelionių rašytojas (travel writer), besilaikantis Czeslaw Milosz (ir kitų lenkų), kaip ir Joseph Brodsky, kuris tapo jo geru draugu, tradicijos, bei yra kitų rusų literatūros dvasios palikuonis, pradedant Ana Akhmatova“.⁵ Anot Rimvydo Šilbajorio, „pirmukart įžengę į jo (T. Venclovos. – D. M.) poezijos

¹ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 203.

² Bronys Savukynas, „Teisybės sakymo kompetencijos pavyzdys“, Venclova Tomas, *Vilties formos: eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 5-6.

³ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 191.

⁴ Вячеслав Вс. Иванов, „Предисловие“, Томас Венцлова, *Собеседники на пиру: статьи о русской литературе*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, c. 11.

⁵ John Taylor „Poetry Today: Tomas Venclova“, [prieiga per internetą <antiochcollege.org/antioch_review/back_issues/.../tomas_venclova.html>](http://antiochcollege.org/antioch_review/back_issues/.../tomas_venclova.html)

pasaulį, jaučiamės lyg pataikę ne į tas duris: buvo užrašyta „eilėraščiai“, o aplink visur „proza“, ir, be to, kažkokia eiliuota, abstrakti, nesuprantama, nežiūrint to, kad patys žodžiai lyg ir aiškūs. <...> Sakinių konstrukcija tiesiog elementari, nėra jokių jausminių intonacijų, beveik visai nepastebime penkiapėdžių jambų – iš tokios kalbos apskritai lauktume kasdieniškos, poetiško atspalvio neturinčios informacijos, geriau tinkančios realistiškam prozos veikalui“.⁶ Kaip pastebi Donata Mitaitė, T. Venclovos eilėraščiuose „yra keli lygmenys: paviršinis, grynai verbalinis, ir gilieji semantiniai sluoksniai, kur nugramzdintos įvairios aliuzijos, asociacijos, „išlaptinta“ biografija“.⁷ Kadangi „Venclova nekalba apie metafiziką, bet ji jaučiama kiekviename žodyje. <...> jo poezija – filosofija be filosofijos, ji stipri, racionali, už jos jaučiamos labai tamsios jėgos“.⁸ Marcelijaus Martinaičio pastebėjimu, T. Venclovos „poezija yra gana komplikauta, ne vienam ji atrodo šalta, sunki, sudėtinga. Tai Lietuvoje kiek neįprasto tipo poezija, jai sunku pritaikyti kokius nors mums įprastus tradicinius suvokimo kanonus“.⁹

Šio darbo tikslas – nustatyti, kokia komunikacijos samprata atsiskleidžia T. Venclovos eilėraščių tekstuose. Tad **tyrimo objektas** – visa šio autoriaus poezija.

Kaip **metodologija** bus remiamasi hermeneutika, kuri laikoma interpretacijos ir supratimo teorija. O interpretacijos pagrindas – bendravimo, arba komunikacijos, poreikis, kas šiuo atveju labai giminiška pačiai darbo temai. Kadangi interpretatoriaus tikslas – suvokti autoriaus mintis, idėjas ir jas paaiškinti, be dialogo tai neįmanoma. Hermeneutika siūlo galimybę suprasti tekstą per prasmės atkūrimą arba sukūrimą interpretatoriaus interpretacijoje. Tad teksto supratimas tampa savotišku kūrybinio akto pakartojimu. O to supratimo sklaida yra interpretavimas ir aiškinimas.

Detalizuojant pasirinktosios metodologijos kaip būdo atlikti tyrimui ypatumus, akcentuotina, jog bus remiamasi klasikinio interpretavimo organistiniu, arba hermeneutinio rato, principu: „Kaip teigia A. Jurgutienė, hermeneutinio rato principas yra, kad atskiros teksto prasmės yra susijusios su jo bendrąja prasme taip, kaip jo bendroji prasmė priklauso nuo dalinių prasmų išaiškinimo“.¹⁰ Tad hermeneutinio rato principu pagrįstas teksto aiškinimas, nepaisant jo imanencijos siekio, yra labai dinamiškas.

Uždaviniai:

⁶ Rimvydas Šilbajoris, „Pastabos apie Tomo Venclovos kūrybą“, Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 444.

⁷ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 177.

⁸ Ten pat, p. 200.

⁹ Ten pat, p. 175.

¹⁰ Elena Dekaminavičienė, „Hermeneutikos samprata ir raidos bruožai“, prieiga per internetą <www.aidas.lt/lt/.../906-03-02-hermeneutikos-samprata-ir-raidos-bruozai>

- 1) apžvelgti grožinės literatūros egzistavimą užtikrinančio rašto – rašytinės kalbos formos – reikšmę žmonijos komunikacijoje; aptarti rašto kaip medijos, arba žmogaus pratęsimo, privalumus ir trūkumus;
- 2) aptarti kalbos reikšmę poetinėje komunikacijoje;
- 3) aptarti gimtosios kalbos vaidmenį ir vietą T. Venclovos kūryboje;
- 4) remiantis hermeneutine Martyno Heideggerio Hölderlino poezijos interpretacija “Helderlinas ir poezijos esmė“ (*Aidai* 89, Vilnius: Vaga, 1989), atskleisti komunikacijos sampratą T. Venclovos poezijoje;
- 5) ištirti, kokie kodai dažniausiai vartojami T. Venclovos poetinėje komunikacijoje.

Darbo aktualumas. Atspirties tašku pasirinkus pirmąjį T. Venclovos eilėraščių rinkinį iškalbiu pavadinimu „Kalbos ženklas“, tad visą šio poeto kūrybą siejant su semiotika, parašyta daug įvairių mokslinių darbų (kursinių, bakalauro, magistro, daktaro) apie kalbos semantinį lauką, kalbos problematiką ar ją kaip svarbią temą ir sistemą T. Venclovos poezijoje. Tačiau iki šiol dar niekas, kalbą laikydamas tiesiog priemone komunikuoti, nenagrinėjo komunikacijos sampratos T. Venclovos poezijoje. Tuo labiau kaip metodologiją pasitelkdamas ne semiotiką, kurios pagrindas – ženklas, o hermeneutinio rato principą, nuo dalies einant prie visumos ir atvirkščiai. Tad išsiaiškinti komunikacijos sampratą šiuo metodu – ne tik nauja, bet ir įdomu, netradiciška. Juo labiau neiaprasta forma – polemizuojant su Martino Heideggerio esė, laikytinu Hölderlino poezijos interpretacija, (Martynas Heidegeris, Helderlinas ir poezijos esmė, *Aidai* 89, Vilnius: Vaga, 1989). Kadangi Hölderlinas ir Venclova tokie skirtingi, kad, turbūt, labiau vienas nuo kito besiskiriančius autorius sunku ir įsivaizduoti jau vien todėl, kad juos skiria beveik du šimtmečiai. Na, o turint omenyje dar ir visiškai skirtingus šių poetų likimus, bet koks jų kūrybos gretinimas, lyginimas atrodo tiesiog neįmanomas, arba tikra avantiūra.

Tačiau, kita vertus, viena iš T. Venclovos kūrybos paskirčių lygiai tokia pat, kaip ir Hölderlino, – sąmoningai kurti poezijos, arba poetinės komunikacijos, kurios pagrindinė medžiaga yra kalba, esmė. Anot Rimvydo Šilbajorio, „jis kaip retas iš mūsų yra ir „poetų poetas“ ir „poezijos poetas“.¹¹ Tai liudija konkretūs tekstai. Vadinasi, T. Venclovos kūryba ne tik galima analizuoti M. Heideggerio pasiūlytu hermeneutiniu metodu, bet ir polemizuoti su išvadamis, kurių prieita, aptarus Hölderlino kūrybinį palikimą, bei paties Hölderlino pasakymais apie poezijos esmę, besitikint, kad šių pasakymų tvarka bei vidinis ryšys iškels poetinės komunikacijos sampratą T. Venclovos kūryboje lygiai taip pat akivaizdžiai, kaip ir paties Hölderlino.

¹¹ Rimvydas Šilbajoris, „Pastabos apie Tomo Venclovos kūrybą“, p. 452.

II. Komunikacijos samprata Tomo Venclovos poezijoje

1. Raštas – ir pažangus, ir ribotas būdas komunikuoti

Trumpai aptariant žmonijos komunikaciją, pastebėtina, jog kalba nėra vienintelis būdas komunikuoti. Kadangi komunikacija, dar vadinama tiesiog bendravimu, prasidėjo ne nuo garsų ar juo labiau žodžių, o nuo kūno kalbos, išreikštos nesąmoningais arba sąmoningais gestais bei pozomis. Todėl konstatuotina, jog dabar žmogus komunikuoja visa savo esybe, ir jo bendravimo su kitu/kitais procesą sudaro net trys komponentai: 1. nežodinis, kuriam priskiriama išorė ir gestų kalba; 2. balsinis – kaip kalbame; 3. žodinis – kalbos turinys. Na, o šiuos tris komponentus aptariant detaliau, pastebėtina, jog bendraujame mimika, gestais, žvilgsniu, dikcija, akcentu, tarimo greičiu, išvaizda (šiuo atveju neatmestina ir aprangos kodo reikšmė), laikysena, eisena ir t. t. Ir nežodinis bendravimo proceso komponentas vienas kito supratimui, arba susikalbėjimui, turi net 55 proc., balsinis – 38 proc., o žodinis – tikrai 7 proc. reikšmės ir svarbos. Kadangi, pavyzdžiui, gestas, anot Aistės Mažeikienės, gali būti „iš sielos gelmių einantis signalas, kurio perduoti žodžiais neįmanoma.“¹² Tad neretai kūno kalba pasako kur kas daugiau nei žodžiai, arba tuomet, kai reikiamo efekto nepadaro, t. y. turimo tikslo nepasiekia, verbalinė kalba, padeda neverbalinė. Tuo labiau, jog nežodinė komunikacija yra nepalyginamai universalesnė: „(gali nemokėti jokios kitos kalbos ir apskritai – nemokėti kalbėti, bet kūno kalbos pagalba gali paaiškinti, kad esi alkanas, kad skauda ir net paklausti kelio); be to, įvairių kultūrų atstovai savo pagrindines emocijas išreiškia tokia pačia mimika.“¹³

Nors, nežiūrint to, vis dėlto kalba žmonijos komunikacijoje yra labai svarbi: ji – techninis sąmonės tęsinys, leidęs žmogui visiškai atsiskirti ir nutolti nuo gyvūnų pasaulio, arba nuo intuityviojo suvokimo. Kalba žmogui leidžia/suteikia galimybę savaime atsiskirti, atsiriboti ir nuo kitų, nuo visos žmonijos, o žmonijai – nuo kosminės sąmonės. Patirties suformuotas praktinis suvokimas, kokia svarbi yra kalba, įgyjamas per santykį su kitais. Kadangi žodis išreiškia mūsų norą bendrauti, o daugiau ar mažiau bendrauti būtina kiekvienam: kiekvienas sąmoningai ar net nesąmoningai siekia/nori būti išklaustytas. Nors būti išklaustytam jokių būdu nereiškia kartu būti ir suprastam. Kadangi būti išklaustytam – monologas, arba vienpusė komunikacija. Dvipuse, arba abipuse, laikomas tik toks komunikacijos aktas, kai vyksta dialogas: kalbantieji vienas kitą papildo,

¹² Iš Aistės Mažeikienės rašomos knygos apie neverbalinę komunikaciją (Aistės Mažeikienės asmeninis archyvas).

¹³ Ten pat.

pataiso, paprieštarauja, pasako pastabas, pasiūlymus, pageidavimus ir pan. Tokia komunikacija vyksta žinojimo lygmenyje, kadangi vienas komunikacijos akto dalyvis daugiau ar mažiau sužino, ką viena ar kita tema galvoja kitas. Ir iš esmės tas žinojimas tampa kito komunikacijos akto dalyvio pažinimu. Nors gali abipusės komunikacijos aktas vykti ir ne tiek žinojimo, kiek jausmų lygmenyje – jis vadinamas pasitikėjimu. Šiuo atveju žmogus dialogo dalyviu taip pasitiki, kad tiesiog „įsileidžia“ jį į save. Taip vyksta atvira komunikacija – parodomas tikrasis „aš“. Tad per tokį dialogą ne tik labai daug sužinome apie kitą, pažįstame ir netgi pajuntame jį, bet kartu ir pažįstame save patį – suvokiame savo galimybes, gebėjimus. Per dialogo su mumis dalyvius, kurie vienaip ar kitaip į mus reaguoja, turime progą save objektyviai įvertinti. Kadangi tai, ką mes galvojame apie save, kaip save vertiname, dažniausiai yra ganėtinai ar net labai subjektyvu: subjektyvumu laikytinas ne tik save pervertinti linkęs egocentrizmas, bet ir perdėtas savikritiškumas. Platesne prasme, tariamas žodis – tai socialinis veiksmas: kalbėdamiesi vienas su kitu, susiduriame su tikrove, „įeiname“ į kitus ir šioje erdvėje suprantame, kad apskritai esame. Kitų dėka mes tampame įvardinti, pripažinti ir pradedame suvokti aplinką. Tad nuo to, kaip aktyviai mes bendraujame, priklausoma, kaip aktyviai mes dalyvaujame visuomenėje, jos gyvenime – kokie mūsų socialiniai įgūdžiai ir įpročiai.

Kai vienas kalba, o kitas/kiti tik klausoma, esamuoju laiku jokio grįžtamojo ryšio nėra, tad dialogas nevyksta. Todėl tokia komunikacija laikytina vienus. Tačiau tai nereiškia, jog adresantas neturi konkretaus ar bent jau numanomo adresato ir pastarajam nedaro jokios įtakos: taip formuojama vadinamoji viešoji nuomonė bei masinė kultūra. Kadangi būtent tokiu, t. y. vienus komunikacijos, principu veikia medijos. O pas mus žodis „medija“ vartojamas vis dar labai siauru lietuvišku jo prasmės variantu: taip dažniausiai vadinama žiniasklaida (radijas, televizija, laikraščiai) ir komunikacijos bei informacijos priemonės. Nors M. McLuhano teorijoje termino „medija“ reikšmė nepalyginamai platesnė: „čia medija yra bet kokia techninė žmogaus raiškos forma, technologija ar net kokios nors veiklos žaliava (kirvis, popierius, namas, elektros šviesa, laikrodys ar pinigai). Taip pat ji yra komunikacijos ir informavimo priemonė (dviratis, laikraštis, televizija, spausdinimo presas).“¹⁴ Kadangi medijomis laikomi visi mūsų pratęsimai, o jos atsirado tam, kad patogumo dėlei būtų galima tiesiogiai nebesinaudoti kuria nors savo kūno dalimi. Nors mus pačius skirtingos mūsų išrastos/sukurtos medijos įtraukia skirtingais būdais – pasirenka skirtingus interaktyvumo, t. y. žmogaus dalyvavimo, laipsnius. Tad pagal tai visas medijas M. McLuhanas siūlo suskirstyti į dvi rūšis: „karštas“ ir „šaltas“. „Bet kokioje karštoje medijoje reikalaujama kur kas mažiau dalyvavimo nei šaltoje, tarkim paskaitoje reikia reikštis mažiau nei seminare, o knygoje dalyvavimo tikrai kur kas mažiau nei dialoge“¹⁵. „Karštą“ mediją apibūdina

¹⁴ Šarūnas Monkevičius, „Kaip suprasti medijas (2)“, 7 meno dienos, 2003 m. spalio 8 d.

¹⁵ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 41.

analitinis tikslumas, kiekybinė analizė bei sistemingumas, todėl dažniausiai ji ir yra nuosekli, linijinė bei logiška, išryškinanti vieną iš juslių. Vienas iš populiariausių „karštos“ medijos pavyzdžių – pastaruoju laiku vis didesnę viešosios erdvės dalį užimti besigviešianti ir vis didesnę įtaką mūsų pasaulėjautai ir pasaulėvokai daryti siekianti televizija.

Vienpusės komunikacijos, kai esamuju laiku nėra jokio grįžtamojo ryšio, pavyzdžiu laikytina ir visa grožinė literatūra, kurios pagrindas – raštas (neskaitant kūrinų audio ar video versijų). O pastarasis, anot M. McLuhano, – taip pat viena iš medijų, arba vienas iš žmogaus tęsinių. Tad komunikacijos idėjos istoriją J. D. Petersas pradeda nuo Platono, nes jam išties pirmajam parūpo, kaip veikia komunikacija, kada ji vykusi, kada ne, koks jos tikslas. Jam pirmajam nepasirodė savaime suprantama galimybė perduoti patyrimą raštu, tuo būdu jis pirmasis susidomėjo tarpininkų (medijų) vaidmeniu komunikacijos procese. Kadangi toks šiandien niekam nuostabos nekeliantis reiškinys, kaip įrašai ar netgi rašymas apskritai, prieš pustrėčio tūkstančio metų buvo didžiulė pažanga komunikacijos procese, tad davė pradžia pastarojo refleksijai bei medijų filosofijai. Kaip konstatuoja M. McLuhanas, atsiradus raštui, iš „ausies“ amžiaus mes perėjome į „akies“ amžių: atsiradus spausdintam žodžiui, vis daugiau reikšmės suteikiama vaizdui, o ne garsui, kaip kad sakytiniam žodžiui, kai nebuvo rašto. O mes, anot M. McLuhano padarytos prielaidos, iš tikrųjų tampame tuo, į ką žiūrime: iš pradžių mes kuriame priemones, o po to priemonės – mus. Tad dvi technologinės revoliucijos – pirmoji, įvykusi XV a. viduryje, išradus spausdinimo presą su judančiu šriftu, ir antroji, prasidėjusi XIX a. pabaigoje, panaudojus elektrą naujiems dalykams (telegrafas, telefonas, kompiuteris ir t.t.), – pasaulį apvertė aukštyn kojomis, nepaprastai praplėsdamos žmonijos galimybes komunikuoti.

Tačiau, jeigu kitos medijos įtaigumo tikslais gali pasitelkti daug įvairių audiovizualinių priemonių, išraiškos būdų, raštas – tik dirbtinę ženklų sistemą, vadinamą kalba, iš jau minėtų bendravimo komponentų beliekant tik vienam – žodiniam turiniui. Kadangi šiuo atveju įtaigumo sustiprinti neįmanoma nei mimika ar gestais, nei atitinkama balso intonacija, kalbėjimo dažniu, akcentu ar kt. būdais. Savaime aišku, rašto kalboje cezūras bei kitus intonacinius niuansus parodo skyrybos ženklai. Tačiau vis dėlto teksto skaitymas yra gana panašus į jo rašymą (kalbama apie grožinę literatūrą): tai individualus aktas, kai sukuriama nauja teksto reikšmė. Pastaroji ne tik semantiškai, bet ir intonaciškai kartais būna ganėtinai toli nuo tos, kurią vienam ar kitam tekstui siekė/norėjo suteikti autorius. Kadangi siekis, ir noras, anot Rolano Barto (Roland Barthes), pats savaime nereiškia rezultato – kad bus pasiekta, ko norima: „Jeigu aš su malonumu skaitau tą ar kitą frazę, tą ar kitą istoriją, tą ar kitą žodį, vadinasi, ir rašęs tai patyrė malonumą (kas, tarp kitko, jokių būdu neeliminuoja rašytojų nusiskundimų kūrybos kančiomis). O atvirkščiai? Jeigu aš, rašytojas, jaučiu malonumą rašyti, ar tai reiškia, kad malonumą jaus ir mano skaitytojas? Jokių būdu. Aš turiu ieškoti to skaitytojo („gaudyti“ jį), *neturėdamas nė mažiausio supratimo, kur jis yra*. Štai tada ir

atsiveria malonumo platybės“.¹⁶ Pavyzdžiui, semiotika kultūrinėje komunikacijoje išskiria dvi pagrindines meninio teksto funkcijas: adekvatus reikšmių perdavimas ir naujų prasmų generavimas. Pastarasis realizuojamas, autoriaus žiūros taškui susiduriant su kitu tekstu, kultūros kontekstu ar skaitytojo pozicija. Tad, siekiant išsiaiškinti ir suprasti, iš ko ir pagal ką literatūrinėje komunikacijoje, tarpininkaujant grožinei literatūrai kaip ženklui, skaitytojas supranta autorių, įvertina poetinio ženklo santykius su užteksčiu bei tradicijos kalba, remiantis semiotika, ypač daug reikšmės turi kodo rūšis, kontakto tipas bei informacinio kanalo rūšis. Tam, kad autorius su skaitytoju susikalbėtų, skaitytojas turi iš karto atpažinti kūrinio žanrą ir, skaitydamas kūrinį, t. y. galimai koreguodamas savo spėjimą, pasirinkti tinkamas interpretavimo priemones. Tad, jeigu visiškai naujos teksto prasmės generuojamos, girdint audio ar matant video versijas (kai tekstas skaitomas per radiją ar televiziją), skaitant tekstą individualiai ir be jokio išankstinio pasiruošimo/nusiteikimo, prasmų gali būti dar daugiau ir įvairesnių. Ir, anot A. J. Greimo, poetinės kalbos poetiškumo vienas iš kriterijų – jos turtingumas – kaip tik ir apibūdinamas kiek galima didesniu skirtingų jos skaitymų skaičiumi“.¹⁷ Todėl, viena vertus, raštas nepajėgus varžytis su sakytine kalba autentiškumu. Tačiau, kita vertus, tikrai raštas garantuoja bet kokiam tekstui galimybę išlikti, įveikti laiką ir aprėpti kuo platesnį adresatų ratą.

Tad, anot J. D. Peterso, sąvoka „komunikacija“ kupina dualizmo: ji vienu ir tuo pačiu metu žadina ir tiesioginės prieigos svajonę, ir „vienatvės labirinto košmarą“¹⁸. Kadangi, aptardamas įvairias medijas – įvairias informacijos surinkimo, įrašymo bei perdavimo priemones, J. D. Petersas apie komunikaciją kalba, akcentuodamas ne tiek jos kaip galimybės bendrauti privalumus, kiek trūkumus – užsikirtimus, nesuderinamumus, iškraipymus. O tai, anot jo, sukuria grėsmę žlugti tolimajai komunikacijai, kuriai priskiriami net ryšiai su paraleliniais pasauliais. Kadangi tokių faktų, kaip dingę laiškai, klaidingi numeriai, neveikiančios telefono ir telegrafo linijos bei nepristatytos siuntos, pasaulyje pasitaiko kasdien; o mirusiųjų „siūstus“ signalus mokslininkai vis dar tebėra linkę laikyti absoliučiam mokslu užribyje esančiais dalykais: mistika, magija ar tiesiog nesveikos sąlygotais išsigalvojimais. Tradiciniai mokslai vis dar linkę atmesti kaip neįmanomą žmogaus galią/gebėjimą įveikti laiką - pranašauti praeitį bei ateitį – ar „skaityti“ kito/kitų mintis. Nors iškraipymai lygiai taip pat, kaip ir naudojant modernias šiuolaikines komunikacijos priemones, galimi ir tiesiog rašte, lyginant jį su sakytine kalba. Tad galiausiai knygoje „Kalbėjimas vėjams“ prieinama prie išvados, jog, nors tokios modernios komunikacijos priemonės, kaip kinas, fotografija, telefonas ar fonografas, ir suteikė iki tol neįsivaizduotas galimybes reprezentuoti žmogų

¹⁶ Ролан Барт, „Удовольствие от текста“, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, Москва: Издательская группа „Прогресс“, „Универс“, 1994, с. 463.

¹⁷ Algirdas Julius Greimas, „Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija“, *Metmenys*, 1972, nr. 23, p. 16.

¹⁸ Peters John Durham, *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 11.

– garsais ir vaizdais įamžinti veido, balso bei gestikuliacijos niuansus, individą visiškai atspindinti komunikacijos priemonė, arba medija, ne tik neišrasta, bet tikriausiai ir nebus išrasta. „Kiekvieno iš mūsų pojūčiai bei jausmai yra unikalūs. Mano nervų galūnės baigiasi mano, o ne jūsų smegenyse. Nėra tokio komunikatoriaus, per kurį aš galėčiau perduoti jums savo juslių duomenis, nėra tokios „bevielio“ ryšio linijos, per kurią jums siųščiau savo betarpišką pasaulio patirtį“¹⁹.

Na, o jeigu per „ankštos“ visavertei komunikacijai užtikrinti yra minėtos technologijos, raštas, lyginant su jomis, – ypač ribotas. Todėl grožinė literatūra, besiremianti vienintele raiškos priemone, – raštu, iš rašytojo reikalauja ypatingų gebėjimų. Nors, anot Marcelijaus Martinaičio, “būti skaitytoju nėra kiek ne lengviau, negu rašyti. Gal net sunkiau – skaitytojo mokslo nėra.”²⁰

¹⁹ Peters John Durham, *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*, p. 10 – 11.

²⁰ Marcelijus Martinaitis, *Poezija ir žodis*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 23.

2. Gimtosios kalbos reikšmė poetinėje komunikacijoje

Kadangi, nekalbant apie pastaruosiu laikų vis didesnę konkurenciją popieriniam variantui sukuriančias kūrinių audio versijas ar skaitmeninius variantus, grožinės literatūros egzistavimą užtikrina raštas – rašytinė kalbos forma, vadinasi, iš tikrųjų literatūros pagrindas yra kalba. M. McLuhanas šį teiginį pastiprina, konstatuodamas, jog „kalba – <...> turtingiausia žmogaus meno forma“²¹, medžiaga menui kurti. Tačiau, turint omenyje ne galimybę kurti ar patį kūrybos procesą, o jau baigtinį rezultatą, konstatuotina, kad jį lemia toli gražu ne pati kalba kaip medžiaga, o kūrėjo gebėjimai ja panaudoti/pasinaudoti. Šiuo atveju akcentuotina, jog svarbu ne tai, kaip jis kalbą, kuria naudoja/pasinaudoja, moka (turimas omenyje būtinas žinių bagažas, užtikrinantis galimybę viena ar kita kalba bendrauti), bet tai, kaip yra ją įvaldęs. Kadangi, norint parašyti grožinį kūrinį, kuris turėtų ne tik formą, turinį, bet ir prasminį svorį – galią daryti poveikį, būtinas vadinamasis absoliutus kalbos mokėjimas. O tai reiškia, jog rašytojas turi būti perpratęs tos kalbos, kuria rašo, fonetikos ir fonologijos, morfologijos, akcentologijos, leksikologijos, sintaksės bei visas kitas subtilybes: „Kiekvienas poetas yra priklausomas nuo kalbos pobūdžio, nuo kalbos istorijos“.²² Tad, išskyrus pavienius atvejus, kai rašoma keliomis kalbomis (Jurgis Baltrušaitis – lietuviškai ir rusiškai; Fiodoras Tiutčevas – rusiškai ir prancūziškai; Lidija Šimkutė – lietuviškai ir angliškai), dažniausiai netgi rašytojai poliglota, o ypač poetai, kūrybai vartoja tik vieną – savo gimtąją – kalbą. Savaiame aišku, jeigu tai leidžia politinės ar ideologinės jų gyvenimo aplinkybės. Kadangi tikrai gimtoji kalba užtikrina, kiek tai įmanoma, didžiausias galimybes minties raiškai: „Tėvynė prasideda nuo gimtojo kiemo, gimtoji kalba yra ta, kurią gauname iš Motinos... Mokykis, jei nori, dieną naktį – jokia kalba netaps tokia kaip gimtoji <...>, – tokia sava, kad jos nė negirdi klausydamasis, o girdi tik pačias, rodos, mintis“.²³ Tad žmogus, praradęs savo gimtąją kalbą, su ja praranda pačią vertingiausią savęs kaip asmenybės dalį: „Kalba <...> – tai ne šiaip ženklų sistema, tai – savotiškas pasaulio modelis, lyg nepakartojami langai, pro kuriuos mes žvelgiame į pasaulį. Kuo daugiau tokių langų – tuo daugiau nepakartojamų žvilgsnių, tuo didesnė garantija, kad ir tauta, net ir visa žmonija daugiau sužinos apie pasaulį ir save pačią“.²⁴

Anot Skirmanto Valento, „mokslinis mąstymas *gali* ir *turi* būti papildytas meniniu pažinimu“.²⁵ Tad, jo teigimu, poezija yra „ne tik meno kūrinys, bet ir terpė, kurioje slypi lingvistikos

²¹ Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas: sakymas, rašytojas visuomenė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 62.

²² Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 196.

²³ Aleksas Girdenis, „Tarmėse – tikroji kalbos gyvastis“, *Gimtoji kalba*, Vilnius, 1990, nr. 10, p. 2.

²⁴ Ten pat, p. 2.

²⁵ Skirmantas Valentas, *Mė(lynojo) nulinio lingvistika*, Vilnius: Baltos lankos, 2007, p. 15.

užuomazgos“.²⁶ Nors S. Valentas ir teigia, jog ypatingi „lingvistiniai“ poetai, kurių kūryboje galima apčiuopti vientisas lingvistines pažiūras, Lietuvoje – tik Vladas Braziūnas ir Sigitas Geda, T. Venclovos tekstuose tos pažiūros taip pat akivaizdžios: „Mano eilėraščius, matyt, ne tiek jau daug žmonių skaito. Jie gan sunkūs, painūs. Tai vadinamoji poezia docta, mokyta poezija, kokia praktikavo renesanso ar baroko poetai. <...> Vienas dalykas man rūpi – kad eilėse būtų aiški prasmė. Siekiu, kad eilėraštis turėtų aiškią kompoziciją, pradžia pabaigą, kad jame būtų išsakytos mintys. Tų minčių judėjimą ne visada lengva sekti, bet jų ten visada yra“.²⁷ O išreikšti mintis, anot jo, įmanoma tik vienintele poezijos „sakraline“ kalba – gimtąja. Nors mokslinius bei publicistinius tekstus rašo ne tik lietuviškai, bet ir rusiškai, lenkiškai, angliškai: „Eilėraščių kitomis kalbomis aš negaliu rašyti, nesugebu, bet jei ir sugebėčiau, tai laikyčiau didele klaida. Rašyti eiles galima tik gimtąją kalba“.²⁸ Ir, kaip pastebi Donata Mitaitė, T. Venclova bet jau tuomet, kai išėjo jo pirmasis eilėraščių rinkinys „Kalbos ženklas“, ten spausdinamais eilėraščiais tiesiog „gražino žodžiams tikrąją jų prasmę“.²⁹ Ir jau pačiu rinkinio pavadinimu pareiškė, jog kalba jam yra nepaprastai svarbi: kai žmonės susvetimėja, o transcendentinės jėgos į dialogą neįsitraukia, belieka tik viena komunikacijos forma – poetinė komunikacija.

Anot A. J. Greimo, „moderniškoji poezija yra apmąstymas apie rašymą“³⁰. Tad, būdamas moderniosios poezijos, kuriai kalbos problematika yra bene pagrindinė, atstovas, T. Venclova ir akcentuoja kalbą. Nors pirmosios knygos pavadinimas, be kita ko, „atspindi ir knygos opoziciškumą tiek esamai santvarkai, tiek ir pagrindinėms tuometinės lietuvių poezijos tendencijoms“.³¹ Kadangi tuo laikmečiu buvo įprasta poeto emocinė išpažintis, o T. Venclova akcentuoja „eilėraščio „darymą“ (ar „gaminimą“, „konstravimą“, kaip jis pats tai įvardija dienoraštyje): pavyzdžiui, „Bandymas aprašyti kambarį“; yra bent keli eilėraščiai, kurių pavadinime tarsi formuluojama tema ir užduotis sau: „Eilėraštis apie atmintį“, „Eilėraštis apie architektūrą“, „Eilėraštis apie pabaigą“ ir kt“.³² Tad T. Venclovos poezija ne tik intertekstuali, bet ir autorefeksiška, metaliteratūriška.

Klasikai ištikimiems konservatoriams neretai atrodo, kad, pavyzdžiui, post(post)modernų eilėraščių, kuriame atsisakyta rimo ir ritmo bei „pereinama prie pasakojimo, tiesioginių, linijinių žodžio reikšmių“³³, arba arėjama link grynosios kasdienybės, nesunkiai įmanoma „padaryti“ iš bet kokie funkcinio stiliaus teksto, tiesiog surašius jį eilutėmis. Anot Marcelijaus Martinaičio, anuomet, prieš keletą dešimtmečių, jam „ne kartą poetai yra skundęsi, kad beveik neįmanoma parašyti to, kas

²⁶ Ten pat, p. 17.

²⁷ Rasa Klioštoraitytė, „Rašyti eiles galima tik gimtąja kalba“, *Kultūros barai*, 2004, nr. 11, p. 37.

²⁸ Ten pat, p. 38.

²⁹ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 64.

³⁰ Algirdas Julius Greimas, „Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija“, p. 16.

³¹ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 65.

³² Ten pat, p. 65-66.

³³ Dalia Markavičienė, „Banalybė be odos“, *Nemunas*, 2009 m. lapkričio 26 – gruodžio 2d., nr. 42, p. 5.

nuolat neduoda ramybės ir kas turėtų būti pavadinta eilėraščiu, o šiandien, rodos, neįmanoma jo neparašyti, jeigu tikrai turi laiko, kompiuterį ir noro – profesinio kriterijaus, šimtmečius kankinusio daugybę eiliuotojų kartų, mūsų dienomis tarsi ir nelieka.”³⁴ Tad esą genijų minimaliomis pastangomis išstumia tik pakankamai geras poetas ar netgi atkaklus grafomanas. Nors, M. Martinaičio teigimu, “reikia tuoj pat mesti rašyti, kai pajunti, kad jau gali rašyti savaime – be įtampos, be žodžio kančios”,³⁵ šiandien jau taip nebegalvojama. Ir esą netgi literatūros kritikoje nebesilaikoma nuostatos, kad “tikroji kūryba yra diktavimas iš pasąmonės ar iš panašių erdvių”³⁶ – paprastai populiariu tampa tai, kas tiesiog įteigiama.

Tačiau tik iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad post(post)moderno poezija, neretai savo siužetiškumu primenanti prozos kūrinį, parašyta, visiškai neskiriant pastangų vadinamosios išorinės formos ar vidinės konstrukcijos paieškoms. Kadangi, kaip nuo amžių buvo, taip ir liko “vienas pagrindas: gramas poezijos išgaunamas iš tūkstančių tonų žodžio rūdos”.³⁷ Tik su vadinamuoju laisvuju eiliavimu, baltosiomis eilėmis, arba vers libre, atsiradimu sugriovus nusistovėjusį poezijos kaip literatūros žanro supratimą, vis daugėja poetų suvokiančių, kad poezija yra ne egocentriškas besaikės leksinės ekvilibristikos demonstravimas, o atvirksčiai – žodžio nugalėjimas, prasiveržimas pro jį, pro jo kasdienį apvalkalą. Nors anksčiau manyta, jog būtent meninės priemonės vidinėje kūrinio struktūroje vaidina lemiamą vaidmenį – be vienokio ar kitokio jų santykio nėra eilėraščio, šiuolaikinėje poezijoje gali būti ir kitaip: siekiant aktualizuoti tekstą, poetinių priemonių kartais visiškai atsisakoma. Tačiau taip daroma ne tam, kad bet kokiomis priemonėmis būtų paminta tradicija, o siekiant, kad tekstas taptų daugiasluoksnis, įgytų netikėtų reikšmių. O ir rimuotos eilučių galūnės dar ne visuomet reiškia griežtai organizuotos kalbos grožį: „poetiškumą galima apibūdinti, kaip ekspresijos ir turinio planų koreliacija“.³⁸

Etalono, kuriuo būtų galima išmatuoti visą poeziją ir nustatyti jos literatūrinę vertę nebuvo, nėra, nebus ir negali būti, kadangi literatūra – tai procesas, skonių ir nuomonių kova. Tad, nors pradedant antikine Platono „Poetika“, Nicolas Boileau-Despreaux „Poezijos menu“ („L’Art poétique“, 1674) ir baigiant Marcelijaus Martinaičio „Poezija ir žodžiu“ (1977), parašyta daug įvairių traktatų ar net knygų, kaip sukurti gerą eilėraštinį, amžino recepto nėra. Kadangi siekti autentiškumo, originalumo bet kokioje kūryboje galima bene trimis būdais: turiniu, forma ir pateikimu, „bene kiekvienų metų almanache ”Poezijos pavasaris” eilėraščių galima ne tik perskaityti, bet ir *pamatyti*. Vieni dėmesį patraukia, o gal net kiek ir mistiškumu padvelkia todėl, kad parašyti kryžiaus, žvaigždės ar kokio kito simbolio forma. Kiti kartais priverčia pasijusti dviprasmiškai – ir sudomina, ir baugina –

³⁴ Marcelijus Martinaitis, „Žodžių sąšaukos: poezija ir kalba“, *Nemunas*, 2004 m. rugpjūčio 26 – rugsėjo 1 d.

³⁵ Martinaitis Marcelijus, *Poezija ir žodis*, p. 16.

³⁶ Vytautas Petras Bložė, „Man rūpėjo kiti vaidinimai, kitos gėlės, kiti paveikslai...“, *Literatūra ir menas*, 2004 m. birželio 11 d.

³⁷ Martinaitis Marcelijus, *Poezija ir žodis*, p. 15.

³⁸ Algirdas Julius Greimas, „Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija“, p. 11.

kadangi panašūs į rebusus ar net magiškus užkalbėjimus. Mat gali būti skaitomi iš dešinės į kairę, iš kairės į dešinę, iš viršaus į apačią, iš apačios į viršų... Ir panašiai³⁹ Nors tai, kas įdomiai, netradiciškai pateikta, vien dėl to netampa vertinga.

Neginčijama yra tik viena: poezija – ypatinga kalbinės kūrybos sritis. Tai – labai stipri žodžio kaip prasminio vieneto koncentracija tiek fonetine, tiek semantine prasme: “tikram eilėraščiui – ir visatos registrų principai”⁴⁰ Tad pats svarbiausias dalykas poetui kūrybos procese yra jo santykis su kalba, didžia dalimi lemiančia kūrybos rezultata. „Svarbu suprasti, kad visi tie žodžiai suverti į eilutes ne atsitiktinai ir ne pagal kokias, gal sapno logikos sąlygotas, laisvas asociacijas, bet pagal griežtą dėsningumą, poeto pastangų dėsningumą, stengiantis suvaldyti ir suteikti pavidalą eilėraščiui nesibaigiančioj visos žmonijos pergyventoj ir išgyventoj laiko ir erdvės tėkmėj. <...> Žmogaus istorija ir žodžio istorija, visa poezijos tradicija, nuo kurios sąmoningo pajutimo poetas negali atsipalaiduoti“⁴¹.

³⁹ Dalia Markavičienė, „Banalybė be odos“, p. 5.

⁴⁰ Viktorija Daujotytė, „Tikras – tikram, bet su atsarginiu išėjimu“, *Esė apie poeziją ir esimą*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 98.

⁴¹ Rimvydas Šilbajoris, „Pastabos apie Tomo Venclovos kūrybą“, p. 448.

3. Hölderlinas ir T. Venclova: kalba ir poezija

3. 1. Kalba: „pavojingiausia gėrybė“

Apmąstydamas Hölderlino pasakymą „*dėl to žmogui duota pavojingiausia gėrybė – kalba, idant liudytu, kas jis yra...*“⁴², Martinas Heideggeris esė „Helderlinas ir poezijos esmė“ teigia, jog žmogus būtent tas, kas jis yra iš tikrųjų, tėra tiktai liudydamas savo štai-būtį ir prisiimdamas visą atsakomybę už tai, ką liudija. O kadangi žmogaus štai-būtį sukuria būtent liudijimas – galimybė liudyti, ne be pagrindo prieinama prie išvados, jog kalba yra būtina, kad žmogus galėtų kurti savo štai-būtį. Vadinasi, kalba yra viena iš žmogui duotų, jo turimų gėrybių. Nors, kita vertus, kalba – ir pati pavojingiausia gėrybė: ji – visų pavojų pavojus, nes pirmoji sukuria pavojaus galimybę. Tas pavojus – būtybės keliami grėsmė būčiai. Be to, kalba kartu slepia savyje ir nuolatinį, neišvengiamą pavojų sau pačiai – gali atverti kūrinys ir saugoti pačią būtybę. Tad kalba nuolat pasirodo kaip savo pačios regimybė, bet kartu ir kelia pavojų tam, kas jai visų tikriausia – tikram sakymui.

Tačiau, nors kalba, anot Heideggerio, yra žmogaus valda – ja išreiškiami jausmai, patirtys, mintys bei sprendimai, T. Venclovos teigimu, vis dėlto ne pats žmogus pasirenka kalbą, o atvirkščiai: jaunesnysis poetas eilėraštyje „Vyresniam poetui“ konstatuoja, jog vyresnysis jo kolega daugiau žinojo apie kalbą „išsirinkusią juos (eilėraštyje – mudu. – D. M.) abu“⁴³. Vadinasi, ne kalba tampa poeto įrankiu/priemone, o poetas kalbos. Tad, kaip konstatuoja Dalia Satkauskytė, „atmetamas dekartiškasis aš (angl. *self*), kuris tiki esąs įpareigotas naudoti kalbą save išreikšti.“⁴⁴

Ir nuo pat to momento, kai kalba išsirenka savo įrankį, arba priemonę, per kurią galės realizuoti – įgis galimybę veikti, ji išsyk tampa „pavojingiausia gėrybe“, kadangi išsirinktąjį įvardija, suteikdama jam teisę būti bei pačiam tai konstatuoti „esu“. Tuomet išsirinktasis bei jo būtis tampa faktu, kartu tapdama ir pažeidžiama, nes yra atidengiama, apnuoginama: „Mes pasimatėm pro kitų žodžius, / Nelyginant pro perregimą sieną <...>“⁴⁵ Tačiau, kita vertus, kalba yra per ankšta, per ribota išsakyti mintims: anot skulptoriaus Viliaus Orvido (OFM), bet kokia mintis išreikšta žodžiu, sudega. Tad, akcentuojant kalbos dualizmą, nevalia atmesti neigiamosios pusės: ji yra ir „visų melų motina. Ji neišvengiamai iškrepia mūsų mintis – lygiai kaip mintys savo ruožtu aptemdo būties struktūrą (arba struktūros stoką)“⁴⁶.

⁴² Martynas Heideggeris, „Helderlinas ir poezijos esmė“, *Aidai* '89: kritikos straipsnių vertimų rinktinė, Vilnius: Vaga, 1989, p. 252.

⁴³ Tomas Venclova, „Vyresniam poetui“, *Sankirta*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 30.

⁴⁴ Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 83.

⁴⁵ Tomas Venclova, „Mes pasimatėm pro kitų žodžius...“, *98 eilėraščiai*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1977, p. 80.

⁴⁶ Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, p. 84.

Nors, kita vertus, jeigu kas ir gali žmogui padėti įveikti/pralenkti laiką – tik kalba: „laikas paklūsta kalbai“.⁴⁷ Tad pastaroji, T. Venclovos poezijoje prilyginama net vienam iš keturių gamtos elementų (ugnis, vanduo, oras ir žemė), kurie yra gyvybės pagrindas, amžino gyvybės ir mirties rato gamtoje, atsispindinčio/pasikartojančio ir kiekvieno žmogaus gyvenime, garantas: „kalba ir liepsna – / Pati amžinybė, akiai atsišliejus į laiką“⁴⁸. Nors iš tikrųjų būti žmogui užtikrina ir laiką aplenkti padeda toli gražu ne pati kalba kaip verbalinė komunikacijos forma, o jos išliekantys paminklai – rašytiniai šaltiniai, raštas apskritai. Jo svarba akcentuojama, rašytinę kalbos formą beveik prilyginant amžinybei ir iškeliant jos pranašumą prieš sakinį žodį: „būti, / dalijama į nebūtį ir raštą“⁴⁹.

Tad tie, kurie neturi kalbos, t. y. neliudija savo štai-būties, iš tikrųjų jos net ir neturi: ne būna, o tėra viso labo vien ženklai: „Paukštis ženklina tik atsparumą / ir kantrybę. Prašyk, ir jie tau bus dovanoti“⁵⁰. Kadangi nekalbantis paukštis neturi laisvės pasirinkti, jo egzistencijos prasmė ir esmė – ženklinti. O žmogus, disponuodamas kalba, gali rinktis – prašyti to, ko jam reikia, ko jis nori. Ir tai, ką gaus, ne ženklinti, t. y. reikšti *savimi*, bet *turėti kaip savo*. Tad neturintieji kalbos dovanos faktiškai neturi ir *savęs*, o yra kuo nors kitu – tuo, ką reiškia: „Slėsnį / vietovę tankmėn pavilioja varnėnas, / uosyno nelaisvėje visas pavirtęs į giesmę“⁵¹. Kadangi giesmė – taip pat tik paukščio būties ženklas, bet ne štai-būti. Todėl kalba labai atitolino ir atskyrė žmogų nuo gyvūnų – neturinčiųjų kalbos – pasaulio. Eilėraštyje „Komentaras“, kurį pelnytai galima laikyti T. Venclovos himnu kalbai, o kartu – ir poetinei komunikacijai kaip kalbos išsaugojimo priemonei, formai atskleisti/ parodyti jos grožį, teigiama:

„<...>Taigi, mylėti kalbą,
nutremtą žemėn drauge su mumis, kadangi
net ir tada joje atsišviečia

pirmykštis žodis, užgimęs tarsi kitokioj visatoj.

Jis buvo duotas, kad mus atskirtų nuo molio,

palmės ir strazdo, gal netgi nuo angelų,

ir mes vadindami aiškiai suvoktume daiktus“.⁵²

Na, o kai nėra kalbos, arba žodžio, – gyvybės (ji suvoktina ne tik kaip žmogiškojo prado pradžia, o ir kaip steigtis žodžiu žodyje, kaip „gimdymas“ įvardijant/pavadinant) pradžių pradžios, – nėra ir šviesos: „Natų gumulėliai, nukritę / nuo švytinčių penklinių, sklaidos, / ir paukščio alsavimas įpučia

⁴⁷ Tomas Venclova, „Reginys iš alėjos“, *Reginys iš alėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 17.

⁴⁸ Tomas Venclova, „Užplūdusi lūpas, vilnis atsitraukia ūmai...“, *Pašnekesys žiemą*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 144.

⁴⁹ Tomas Venclova. Vyresniam poetui / *Sankirta*. Pastoralė. p. 5.

⁵⁰ Tomas Venclova *Sankirta*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005. Prie ežeryno. p. 75.

⁵¹ Tomas Venclova, „Koncertas amžiaus pabaigoje“, *Sankirta*, p. 8.

⁵² Tomas Venclova, „Komentaras“, *Reginys iš alėjos*, p. 60.

naktį lyg žaizdrą⁵³. Kadangi paukštis neturi kalbos dovanos – tik į žodžius niekada nesulimpančius/nesuaugančius garsus, arba natų gumulėlius. O garsas, jeigu apskritai kaip komunikacijos priemonė ir gali rodyti vienokią ar kitokią emociją, iš esmės nieko nesako. Vadinasi, tegali ženklinti ne būtį, o tiesiog mirtį: „jos galią garsino trimitų varis“⁵⁴. Tiktai tada, kai „tuščią laiką skaldo sakiny, / nepanašus į buvusiąją naktį“⁵⁵, išaušta, ir „aidi tamsa, / ir brėžias tai, ko dar neįmatai – / nesimo, ritmo, skambesio kraštai“⁵⁶. Kadangi kalba – ne tuštumos, o pilnatvės ženklas ir garantas: tuštuma užpildoma štai-būtimi. O, įveikdama tuštumą, kalba įveikia ir tamsą. Nors garsas nėra prilyginamas žodžiui, kuris iš garsų atsiranda: garsas lieka pusiaukelėje tarp tamsos ir šviesos – tarp gyvybės ir mirties: „Signalas, baugindamas šiltą / šešėlį, pažadina išnakčių chorą – / ošimą, dundėjimą, švilpesį. Gatvę nutvilko / spragi kibirkštis, apvyniodama vielą lyg ritę, / ir mirę sugrįžta į miestą / iš eterio sodžių“⁵⁷. Bet jie tik sugrįžta, o ne atgyja: kadangi aukščiausiosios jėgos savo žodžio dar netarė: „Dievas tebekalba pusbalsiu, <...> „nieko, išskyrus / nutolstantį gausmą ir vos beatspėjamas lūpas“⁵⁸. Tuštumoje, kur nėra kalbos, Viešpaties ženklai nėra paliudijami žmogaus štai-būties ir neturi galimybės išlikti. Tad „nebeįskaitomą žydinčių putų graffiti / pakrantėn įspaudžia atslūgus / vilnis, tuštumoj kaitaliojanti Viešpaties ženklus“⁵⁹.

Kalbos nėra ir nereikia tik rojuje. Nors ne dėl to, jog ten viskas taip aišku, kad paprasčiausiai nėra nei apie ką, nei dėl ko kalbėti: ten žmogui nereikia liudyti savo štai-būties. O nereikia todėl, kad rojuje, kur negalioja įprastinės laiko dimensijos, štai-būties ir nėra – jai nekelia jokio pavojaus būtybė. Todėl tylą yra ne atkakliai bręstančio žodžio, kankinančio nežinojimo/nemokėjimo pasakyti, o būties pilnatvės sinonimas. Kartu – ir sinonimas harmonijos, kai nebėra binarinės gėrio ir blogio, šviesos ir tamsos, šilumos ir šalčio, pilnatvės ir tuštumos įtampos. Todėl prasmės netenka, nebėra reikalinga jokia pasipriešinimo, kovos, siekio nugalėti ir pavergti ar bent jau pakeisti forma: „konkistadoras pasmerktas stovėti, / prie šarvo glausdamas nulaužtą špagą, / įsiklausydamas į rojaus tylą“⁶⁰. Nors apskritai tylą, jeigu ji sąmoningai suvokta ir nėra kalbos nebuvimas, – vertybė. Kadangi, kaip savo eilėraščiu teigia Dalia Tamošauskaitė, tiktai tylą suteikia galimybę išmokti atskirti, kas yra tylos nebuvimas, t. y. jos priešingybė: „Kai nebebus / Triukšmo, / Nebeliks ir / Tylos: / Kaip / Mes / Ją / Atpažinsim?!“⁶¹. Tad „Pasienio giesmėje“ T. Venclova pataria: „klausą teugdo tylą“⁶². Ir ne vien tiktai todėl, kad, turint viltį po mirties patekti į rojų (remiantis „Katalikų katekizmu“, praktikuojantis katalikas į klausimą, „Kam žmogus gyvena?“, turi atsakyti: „Kad

⁵³ Tomas Venclova, „Koncertas amžiaus pabaigoje“, *Sankirta*, p. 8.

⁵⁴ Tomas Venclova, „Iš pajūrio į Vilnių šešiasdešimt aštuntaisiais“, *Sankirta*, p. 13.

⁵⁵ Tomas Venclova, „Kraštovaizdis“, *Sankirta*, p. 47.

⁵⁶ Tomas Venclova, „Iš lengvo atsimerkdamas matai...“, *Reginys iš alėjos*, p. 28.

⁵⁷ Tomas Venclova, „Koncertas amžiaus pabaigoje“, *Sankirta*, p. 8.

⁵⁸ Ten pat, p. 9.

⁵⁹ Ten pat, p. 9.

⁶⁰ Tomas Venclova, „Amazonės radėjas“, *Sankirta*, p. 18.

⁶¹ Iš Dalios Tamošauskaitės rankraščio (Dalio Tamošauskaitės asmeninis archyvas).

⁶² Tomas Venclova, „Pasienio giesmė“, *Sankirta*, p. 48.

įvykdytų Dievo valią ir patektų į dangų“, kurio sinonimas – rojus), pamažu būtų prie jo pratinamasi: išlavintos klausos reikia tam, kad pajęgtum išgirsti „didesnį negu dievo balsą“⁶³ – savo vidinį aš.

O ne rojaus tyla, kad ir kiek, kad ir dėl kokių aplinkybių ji besitęstų, visada yra nėščia kalba – štai-būtimi, t. y. jos liudijimu. Tad žemiška tyla nėra nei ramybė, nei neveiklumas, o atvirksčiai – gali būti atkakli, įkyri ar net beveik agresyvi, kaip kartais kad būna motinos iščiose besispardantis ir į pasaulį besiveržiantis naujagimis: „Prėski ribuliai/ (teisingiau pasakius, tyla) atkakliai / daužo bortus“⁶⁴. Arba „širdis atkakliai tarsi kūdikio kumštis / daužo tai, ko nemoka įvardyti“⁶⁵. O paskui, kai galiausiai žodis pralaužia visas nemokėjimo, nežinojimo ar nedrąšos užtvaras ir tampa kūnu, „sąmonė suauga su žodžiu, / Aukštoj erdvėj kartojančiu „tebūnie“, / Įterpdama save į keistą prasmę, / Staiga įtarus, jog tamsa – mes patys, / Tačiau virš mūsų esama šviesos“⁶⁶. Tad iš esmės konstatuojama, jog ne kas kitas, o būtent kalba yra žmogiškumo pradai ir garantas – tai, kas žmogų daro panašų į Dievą, sutvėrusį jį pagal savo atvaizdą. Kadangi kalba, būdama neatsiejama nuo mąstymo kaip proceso, formuoja žmogaus pasaulėjautą ir pasaulėvoką – padeda susivokti savyje ir suvokti pasaulį, t. y. tampa akstinu jam sąmonėti ir tapti sąmoningam. Tad iš tiesų galima teigti, jog „tai, kas žodžiais neįkūnyta, yra nebūtis“⁶⁷, kadangi kalba žmogaus sąmonėje išsklaido, susistemina pasaulio pradžios chaosą: „žodyno tankmė suaugina daiktų likimus / Ir paklydę balsai iš pasaulio pareina į mus“⁶⁸, tapdami atpažįstamais, kadangi tampa mūsų kasdienybe, mūsų aplinka – mūsų štai-būties dalimi. Todėl akivaizdu, jog T. Venclovos kūryboje žmogaus kalbos padargai – gimdos, iščių sinonimas, kadangi jie lygiai taip pat neatsiejami nuo gimimo, nuo gyvybės apskritai: „Taip ir būsiu, paskui nebūsiu – / Dar gyvybės pilna gerklė <...>“⁶⁹ Šiomis eilutėmis taip akcentuojama kalbos svarba, kad „subjekto gyvybės centras iš širdies persikelia į kalbos gimimo vietą – gerklę burną“⁷⁰.

Trumpai reziumuojant, pastebėtina, jog T. Venclovos poezijoje akcentuojama, kad ne kalba yra kalbančiojo įrankis/priemonė, o atvirksčiai – kalba pasirenka kalbantįjį kaip priemonę sau realizuoti. Ir, įgydama tą galimybę, iš karto tampa pavojingiausia iš visų žmogaus turimų gėrybių, kadangi, viena vertus, atidengia, apnuogina jo štai-būtį; nors, kita vertus, nesuteikia gebėjimo visiškai adekvačiai išreikšti mintis. Nors ne kas kitas, o kalba, būdama neatsiejama nuo mąstymo, daro žmogų sąmoningą, tuo jį išskirdama ir atskirdama nuo neturinčiųjų kalbos – gyvūnų – pasaulio ir tapdama žmogiškumo pagrindu. Todėl kalbos padargai – gimdymo organų sinonimas. O rašytinė kalbos forma beveik prilygsta amžinybei – padeda pralenkti/nugalėti laiką. Tad visi, kas neturi

⁶³ Tomas Venclova, „Dvi senatvės. I. Tesėjas palieka Atėnus“, *Sankirta*, p. 53.

⁶⁴ Tomas Venclova, „La baigneuse“, *Sankirta*, p. 68.

⁶⁵ Tomas Venclova, „Emigrantė“, *Sankirta*, p. 21.

⁶⁶ Tomas Venclova, „Skiriama kūdikiui“, *Reginys iš alėjos*, p. 57.

⁶⁷ Rimvydas Šilbajoris, „Pastabos apie Tomo Venclovos kūrybą“, p. 451.

⁶⁸ Tomas Venclova, „Įpusėja para, tyluma padidėja garsuos...“, *98 eilėraščiai*, p. 47.

⁶⁹ Tomas Venclova, „Taip ir būsiu, paskui nebūsiu...“, *Pašnekesys žiemą*, p. 31.

⁷⁰ Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, p. 90.

kalbos, neturi ir savo štai-būties – tėra tiktai ką nors reiškiantys ženklai. Kadangi garsas, iš kurio susideda žodis, juo nelaikomas ir neatlieka kalbos funkcijos – yra tarp gyvybės ir mirties.

3. 2. „Žmogus yra daugel Dangiškųjų įvardinęs...“

Antrasis M. Heideggerio pasirinktas Hölderlino teiginys: „*Žmogus yra daugel patyręs / Daugel Dangiškųjų įvardinęs / Nuo to laiko, kai esame pokalbis / Ir galime kits kito klausytis*“⁷¹. Anot Heideggerio, žmonės yra pokalbis, nes jų būtis pagrįsta kalba, o ji realizuojama tiktai pokalbiu. Ir tiktai būdama pokalbiu, kalba tėra esmiškai, t. y. pati savimi. O pagrindą užmegzti pokalbį suteikia tai, jog žodis kaskart atveria vieną ir tą pačią galimybę – tai, kuo remdamiesi, visi esame kartu ir viena, ir patys savimi. Nors iš tiesų ne atskirumas, o būtent pokalbio vienybė laiko mūsų štai-būtį. Todėl nuo tada, kai yra laikas, mes visi esame vienas pokalbis. Kadangi nuo tada, kai atsirado ir buvo sustabdytas laikas, mes tiesiog istoriškai esame, ir, kaip konstatuojama T. Venclovos poezijoje, nebėra ir užmaršties, kai „brandinom dar nepasakytą žodį“⁷². Tad, mums tapus vienu pokalbiu, kuriam galimybę suteikia kalba, netgi ir tokie vizualiojo pasaulio matai, kaip spalvos ar formos, bėra tik užmaršties žodynas. Kadangi, pasaulį matuojant ir suvokiant spalvomis ar formomis, neįmanoma komunikacija – nėra į ką kreiptis: nors „kryžmai susijungia į kypas klonis, aptvertas viršūnių, ir / slystantis šlaitas, / o begarsiam ore pakibęs paukščio kūnas kartoja tą kryžių“⁷³, ant jo nėra nukryžiuotojo. O žmogus nėra pajėgus Dievo ženklus paversti kalba be paties Dievo, ne per Dievą, arba per *kažką*, „kas dėmes paverčia raidėm, debesyną signalu“⁷⁴. Be kalbos – be žmogiškume atsispindinčio dieviškumo – žmonės tėra „vien tik raidės, išnašos, planai. / Mes baltas popierius. Mes pelenai“⁷⁵. Pastarasis teiginys nevalingai prašosi siejamas su katalikiškąja tradicija, kai prieš prasidedant Gavėniai, Pelenų dieną, dvasininkas tikinčiųjų galvas pabarsto pelenais, tą ritualinį veiksma palydėdamas žodžiais „iš dulkės gimei, dulke ir virsi“, taip vizualizuodamas memeno mori. Ir kartu primindamas, jog žmogiškumas nėra savaiminė duotybė – ją tegali įkvėpti tiktai dieviškumas. O žmogus pokalbį su dievybėmis užmegzti tegali tiktai tuomet, kai yra sąmoningas, ko ženklas yra tikėjimas; sąmoningumo ženklas, kaip jau minėta, – kalba.

Tad nuo to laiko, kai esame pokalbis ir galime vieni kitų klausytis, anot Heideggerio, žmogus daug patyrė ir daug dievų įvardijo. O tai reiškia, jog būtent nuo tada „gauna žodį dievai ir pasirodo pasaulis“⁷⁶, t. y. atsirado aukščiausias žmogaus štai-būties įvykis ir pagrindas, nes tikrasis pokalbis – Dievų įvardinimas ir pasaulio tapimas žodžiu. Kadangi iš pradžių buvo Žodis. Tas Žodis buvo

⁷¹ Martynas Heidegeris, „Helderlinas ir poezijos esmė“, p. 252.

⁷² Tomas Venclova, „Iš pajūrio į Vilnių šešiasdešimt aštuntaisiais“, *Sankirta*, p. 12.

⁷³ Tomas Venclova, „Natura naturata“, *Sankirta*, p. 29.

⁷⁴ Tomas Venclova, „Camera Obscura“, *Reginys iš alėjos*, p. 23.

⁷⁵ Tomas Venclova, „Ghetto“, *98 eilėraščiai*, p. 37.

⁷⁶ Martynas Heidegeris, „Helderlinas ir poezijos esmė“, p. 257.

pas Dievą ir pats buvo Dievas. Tad kalba, nors Dievas su žmogumi dialogo ir neužmezga, yra visų didžiausia Dievo dovana žmogui: tai dieviškumo ženklas, Dievo įsikūnijimas žodyje:

„Viešpatijoj, kur draugo ranka
Niekados nesuskubs į pagalbą,
Tuštuma ar aukščiausia jėga
Siunčia angelą – ritmą ir kalbą“⁷⁷.

Todėl gyvybė, anot T. Venclovos, prasideda ne vien tik žmogaus norais ir pastangomis, o tikrai tada, kai „beveik išgirsti, kaip krūtinės narve / tyluma įsitempus įveikia save, / tamson įsiterpia dievybė / ar tai, ką mes laikom dievybe“⁷⁸. Priešingu atveju žmogus nepajėgus steigti, sutverti, įkvėpti, tad „su gyvybe rūke / prasilenkia, kaip andai, gyvybė“⁷⁹. Todėl eilėraščio eilutėmis „Prieveido glaudžias visa, kas išnyks, / Ir angelo galvūgaly nėra“ kalbama ne tik apie gyvybės, gyvenimo trapumą, bet ir apie žmogaus vienišumą visatoje, apie tai, kad jį apleido netgi tradiciškai jį saugojusios transcendentinės jėgos“.⁸⁰ Kadangi, kaip minėta, aukščiausiosios jėgos siūstas angelas – ritmas ir kalba – galimybė komunikuoti.

Anot M. Heideggerio, dievai tegali gauti žodžio teisę tikrai tuomet, kai jie patys kreipiasi į mus ir reikalauja atsako. Tikrai tada, kai jie paverčia mūsų štai-būtį kalba, įžengiame į galimybės pasižadėti dievams ir jiems atsakyti sritį – gauname galimybę užmegzti dialogą. Tad dievybė „kaip ostija vartos tuščiam gomury“⁸¹, kol galiausiai kreipiasi į žmogų taip pat, kaip jis pats kalba, ir ta pačia kalba, kurią jis supranta. Tad, jeigu „varganos gentys / garbina savo rėksmingus dievus“⁸², vadinasi, ir pačios gentys yra rėksmingos. O kai neturtingam poetui, antikvaro sūnui Max Jacob (eilėraštis „Du apokrifai“. – D. M.) „pasirodė Mergelė. / Įpusėjus begarsei kriminalinei juostai, prabilo / nuo ekrano, riebiu Paryžiaus argot, nes kitokios kalbos / jis tikriausiai nebūtų suvokęs“⁸³. Nors tam, kad būtų galima abipusė komunikacija, daugžodžiavimas neturi jokios prasmės: esmiškas Dievo bylojimas žmogui telpa į vieną žodį „Esu“, / nes tai vienintelis šioj žemėj žodis, / kuris Jį apibrėžia“⁸⁴. Kadangi tikėjimo laimė yra ne žinojime, o tiesiog pačiame tikėjime. Ir apskritai neįmanoma apsaityti buvimo *to*, kuris yra *tas*, kuris yra, arba *tas*, kuris yra visame kame. Na, o kadangi *viskas* yra lygiai taip pat neapibrėžiama, kaip ir *niekas*, dažniausiai su visaapimančia būtimi užmegzti abipusio komunikacijos akto tiesiog neįmanoma: „<...> tyla / Ir šiapus jūros, ir anapus jūros“⁸⁵. Žmogaus būtis, kuri prilygsta akimirksnio švystelėjimui, Visatos amžinybės kontekste

⁷⁷ Tomas Venclova, „Sutema pasitiko šalčiu...“, *98 eilėraščiai*, p. 88.

⁷⁸ Tomas Venclova, „Pasaulį paantrina purvina...“, *Sankirta*, p. 6 – 7.

⁷⁹ Ten pat, p. 6.

⁸⁰ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 105.

⁸¹ Tomas Venclova, „Pasaulį paantrina purvina...“, *Sankirta*, p. 7.

⁸² Tomas Venclova, „Encomium insulae“, *Sankirta*, p. 26.

⁸³ Tomas Venclova, „Du apokrifai“, *Sankirta*, p. 38.

⁸⁴ Tomas Venclova, „Dvi senatvės. II. Keteroje netoli Jordano“, *Sankirta*, p. 55 – 56.

⁸⁵ Tomas Venclova, „Dialogas žiemą“, *98 eilėraščiai*, p. 85.

per menka tokiam kontaktui. Nors tai nereiškia vadinamosios kosminės vienatvės ar tiesiog vienišumo svetimėjančiame, materialėjančiame ir racionalėjančiame žmonių gyvenime: anot Donatos Mitaitės, vis dėlto „lieka viltis, kad esama trečio tylaus pašnekovo, kad jeigu pašnekėsio dėl nutrūkusių ryšių nebegirdi žmonės, jos vis tiek klausosi Dievas.“⁸⁶ Nors to ir nepaliudytų jokie akivaizdūs, įtikinami ženklai:

„Viduržiemio kvintos ir septimos. Kas užrašys
tą Viešpaties gausmą, kurį prieš sekundę girdėjai?
Jo tolis pranoksta vaizduotę. Nutrūksta ryšys,
nevirpa membranos, ir laiškas pargrįžta siuntėjui“⁸⁷.

Kaip galima spręsti iš jo poezijos, T. Venclovai labai aktuali bendravimo – komunikacijos tema. „Kaip tai akivaizdu ir eilėraštyje „Pašnekėsysis žiemą“, žmonių kontaktai, ryšiai yra ypatingai svarbūs. Sieti žmonės gali ir „žodyno tankmė“, pati kalba, <...> ir telefono skambutis, ir laiškai, ir telegramos<...>“⁸⁸ Tačiau, kaip bebūtų paradoksalu, jam visai neatrodo svarbus poetinės komunikacijos rezultatas – kad tai, ką parašo poetas, ne tik pasiektu adresatą, bet ir taptų adekvačiu perdavimui poetinėmis priemonėmis užkoduotos informacijos suvokimu: „O kas tai skaitys (jei iš visos skaitys), tau nedera netgi žinoti“.⁸⁹ Ir taip, viena vertus, tarsi paneigiamas siekis poezija organizuoti sąmoningos, kryptingos komunikacijos aktą. O kita vertus, nors T. Venclova ir modernistas, tokia nuostata šiek tiek priartėja prie postmodernistų (tuo labiau – post(post)modernistų) kaip kūrėjų savimonės. Kadangi postmoderno poezijos kontekste kūrėjo išgyvenamos tuštumos, vienus komunikacijos liudijimas – viena populiariesnių temų. Tai – vis labiau materialėjančio ir kartu tuštėjančio pasaulio konstatavimas. „Ar šiandien dar įmanoma poetinė komunikacija?.. Ypač tradicine forma – knyga, publikacija žurnale, laikraštyje?.. Juk rinkos visuomenė bei jai priklausanti viešoji erdvė niveliuoja daugumai nepatogius skirtumus arba siekia iš jų gauti pelną. Todėl situacija nėra ir negali būti palanki poezijai, kuri, kaip žinia, susijusi su individualybės išgryninimu, apvalymu. Tiksliau, su subjektyvumu, autentiškumu. Tad pradeda formotis tarsi savotiška tuštumos filosofija. Rašymo į tuštumą sindromas“⁹⁰. Todėl neretai tuštumos patirtis – tiesiog postmodernių poetinių tekstų prasmės laukas. Tuo labiau, jog idėjinė prasme postmodernumas – tai herojiškumo eros pabaiga. Ir ne tik poezijoje, bet apskritai visame mene: „Nebetinka prasmės mesijo, gelbėtojo vaidmuo; neberekšminga ir Ezopo kalba“⁹¹. Tad kūryboje visiškai atsisakoma ankstesnių, t. y. modernistinių, klišių – menininkas nebėra autoritetas, galintis ir turintis išmokyti, perauklėti, pakeisti. Ir geram kūrėjui jo talentas jau nebelemia jokio

⁸⁶ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 69.

⁸⁷ Tomas Venclova, „Viduržiemio kvintos ir septimos...“, *Reginys iš alėjos*, p. 29.

⁸⁸ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 71-72.

⁸⁹ Tomas Venclova, „Komentaras“, *Reginys iš alėjos*, p. 61.

⁹⁰ Dalia Markavičienė, „Banalybė be odos“, p. 5.

⁹¹ Rimantas Kmita, „Dialogo ilgesys“, *Metai*, 2003, nr. 7, p. 101.

išskirtinumo, nebeužtikrina privilegijuotos padėties visuomenėje, o tiesiog į ją panardina. Vadinasi, kartu panardina ir į poetinę magiją praradusią kasdienybės kalbą.

Heideggerio teigimu, nors kalba ir tarnauja žmonių tarpusavio supratimui, yra ne žmogaus įrankis, o įvykis, kuris suteikia žmogui svarbiausią galimybę – būti. Tačiau savo poezija T. Venclova primena, jog ta galimybė nėra amžina: kalba – gyvas organizmas, o tai reiškia, jog, kaip ir visi gyvi organizmai, gimsta ir miršta. Chrestomatiniu laikytiname eilėraštyje apie kalbą „Po paskaitos“ akcentuojama, kad „priebalsiai pažįsta vienas kitą / ir susišaukia, lyg nuklydę girion / medžiotojai – dusliai, bet įsakmiai; / jog balsiai leidžiasi ir kopja laiptais; / jog skiemenį paantrina skiemuo, / lyg veidrodis, stukdamas paviršių / į veidrodį, idant iš jų užgimtų / svaiginanti tamsi anfilada, / kurioj it žvakė atsispindi kirtis“⁹². Tad būtent dėl to, kad yra gyva ir gyvenanti intensyvų gyvenimą: „Kalba išnyks, / kaip mes visi išnykstame“⁹³, t. y. išnyks su mumis.

O mūsų, netgi paženklintų dieviškumo ir turinčių pačią brangiausią dievišką dovaną – kalbą, gyvenimas amžinybės kontekste vis dėlto nieko nekeičia ir nieko nereikia. Mes gyvename tiktai tam, kad „po mūsų, lyg mūsų betikslė tąsa, / atsikvėptų laisvai / negatyvų baltumas, eilučių tamsa – mus įveikę dievai“⁹⁴. Tačiau iki tol, kol tai suvokiame, arba patiriame nesuvokdami, reikia patirti genezę, kurią patyrė visi kiti, jau suvokiantieji:

„Kad gaidos dyla, linijos nutrūksta,

Kad oro ertmės neišsaugo garso

Ir popieriuje sutrupa rašmuo.

Tik retkarčiais, per klaidą susitinkam

Akloj vilty, užuojautoje daiktui,

Atmintyje“⁹⁵. <...>

Nors, kita vertus, žmogaus gyvenimo baigtis nėra kartu ir jo patirties pabaiga. Atvirkščiai: anapusybe – tai visaapimančio suvokimo patirties galimybė, kuri neduota šiaip: „(ką nuspėja mitas, ką nuslepia verbum ir logos, / tą, manau, be vargo patirsim, peržengę baigmę).“⁹⁶ Tad T. Venclovos poezijoje mirtis – tik nerimas, nežinia, bet ne „tolesnė nebūtis, ji yra kažkas kita, kas neturi buvimo *čia* požymių <...>, kas neduoda jokių garantijų <...>. Subjektas yra ne tiek neigiantis, kiek abejojantis – neigiamas ne pats krikščioniškasis išganymas, o jo neišvengiamybė“⁹⁷.

Tad apibendrinant, konstatuotina, jog T. Venclovos poezijoje akcentuojamas kalbos kaip komunikacijos būdo ir priemonės išskirtinumas ir svarba: mums visiems tapus vienu pokalbiu, pasauliui konstatuoti, apibrėžti, matuoti nebetinka jokios kitos kategorijos (pavyzdžiui, nei spalva,

⁹² Tomas Venclova, „Po paskaitos“, *Sankirta*, p. 41.

⁹³ Ten pat, p. 44.

⁹⁴ Tomas Venclova, „Kartaginoje po daugelio metų“, *Reginys iš alėjos*, p. 15.

⁹⁵ Tomas Venclova, „Skiriama kūdikiui“, *Reginys iš alėjos*, p. 58.

⁹⁶ Tomas Venclova, „Aš išmokau matyti tamsoj...“, *Pašnekesys žiemą*, p. 129.

⁹⁷ Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, p. 99.

nei forma), kadangi jos nesuteikia galimybės užmegzti kontaktą su Dievu. Nors bet kokius ženklus paversti perskaitomais ir turinčiais reikšmę tegali tik dieviškumas – tai visiškai nepriklauso nuo žmogaus norų ar siekių. Kadangi ir žmogiškumas kaip dieviškumo atspindys nėra įgimtas. Kalba – dieviškumo ženklas/atspindys – Dievo žmogui siųstasis angelas. Tad Dievas/dievai į žmogų kreipiasi taip pat, kaip kalba adresatas, ir ta pačia kalba, kuria jis supranta. Nors, jeigu abipusės komunikacijos aktas ir neįvyksta, tai nereiškia, kad žmogaus nesiklausoma: žmogaus bendravimo su dievu esmė – tikėjimas, o tam, kad žmogus tikėtų, tereikia išgirsti Tik vieną ir dėl to esmišką Dievo žodį „esu“. Kalba – intensyvių gyvenimų gyvenantis gyvas organizmas, tad, kaip ir visi kiti gyvi organizmai, ne tik gimsta, bet ir miršta. Nors žmogaus mirtis nėra nebūtis – tai nežinia, nerimas, susijęs su anapusine patirtimi, kuri neįmanoma šiame gyvenime.

Tačiau, jeigu žmonių tarpusavio komunikacija ar kontaktas su Dievu T. Venclovos poezijoje – aktuali tema, vienpusio poetinės komunikacijos akto adresatu nesirūpinama. Tokia nuostata modernistas T. Venclova šiek tiek priartėja prie postmodernios (ar net post(post)modernios) poezijos kūrėjų.

3. 3. Poezija: „visų nekalčiausias užsiėmimas“

Dar vienas teiginys, kurį Heideggeris išsirinko iš Hölderlino laiško motinai yra toks: „*Poezijos kūrimas* – *“Tas visų nekalčiausias užsiėmimas“*⁹⁸. Anot M. Heideggerio, poezija pasirodo žaidimo pavidalu – išgalvoja savo vaizdų pasaulį ir lieka tik įsivaizduojamybės srityje, ji išvengia bet kokių sprendimų, kurie galėtų užtraukti vienokią ar kitokią kaltę. Dėl to kurti poeziją, anot jo, visiškai nekenksminga, o kartu ir neveiksminga – visa lieka tik šnekomis. Kadangi iš kalbos kaip medžiagos sukurta poezija, M. Heideggerio įsitikinimu, nėra veiksmas, kuris galėtų kaip nors pakeisti tikrovę, belieka tik retoriškai paklausti: „Ar yra kas nepavojingiau nei vien kalba?“⁹⁹

Nežiūrint to, T. Venclova savo kūryboje nesiekia akcentuoti poezijos kaip poeto pasirinkimo, dalios ar tiesiog užsiėmimo išskirtinumą ir svarbą. Anot jo, poezija negalima, jeigu poetas nesupranta kalbos vidinės sąrangos, nejaučia jos savasties ir nemoka žodžių „prisijaukinti“: „Suartėję žodžiai skyrium į tuštumą ritas, / nuo eilutės atskyla eilutė, nuo strofos strofa, nors / vargšė sintaksė bando sujungti, ką perkirto rimas“¹⁰⁰. Kadangi, rašant eilėraščių, nepalyginamai labiau nei savo kaip kūrėjo talentu reikia pasikliauti pačia kalba ne tiek kaip medžiaga, o tiesiog kaip gyvu organizmu, atsiduoti jai: „pakanka sekti kalbą iš paskos, / jai nekliudyti – ji tuomet pati / parūpins tonalumą, anagramą, / pradės metaforą“¹⁰¹. Nors štai eilėraštyje „Du apokrifai“ apie neturtingą poetą, kuris „visą amžių

⁹⁸ Martynas Heideggeris, „Helderlinas ir poezijos esmė“, p. 252.

⁹⁹ Ten pat, p. 254.

¹⁰⁰ Tomas Venclova, „A Valediction, Forbidding Sorrow“, *Sankirta*, p. 35.

¹⁰¹ Tomas Venclova, „Po paskaitos“, *Sankirta*, p. 43.

bandęs atrasti / du tris žodžius, kuriuose sutilptų pasaulis“¹⁰², T. Venclova vis dėlto akcentuoja poeto talentą, siedamas jį su poezijos kaip žodinės medžiagos koncentracija, t. y. gebėjimu ne tik atrinkti/ perrinkti žodžius, bet ir nušveisti juos iki akinančio švytėjimo. Kadangi ne kalbos priemonių gausa poetiniuose tekstuose autentiškai liudija pasaulį, o tų priemonių pasirinkimas – jų „talpumas“. Todėl, anot t. Venclovos, jokių „smulkmenų eilėrašty nėra, / ir juo smiltis mažesnė, juo tikriau / ji sugeba pakreipti upės tėkmę“¹⁰³.

Kita vertus, iki galo įveikti kalbos pasipriešinimo neįmanoma – neįmanoma panaikinti spragos „tarp žodžio ir daikto“¹⁰⁴. Tad, jeigu poezija, anot Hölderlino, – užsiėmimas nepavojingas, užtat labai atsakingas. Kadangi „poetinis žodis yra taip pat visąžinantis, kaip ir paparčio žiedą suradęs jonvaikis; tačiau – ar paparčiai iš tiesų žydi, ar paparčio žiedą galima iš tiesų surasti nakties glūdumoje? Poetinė kalba, eksponuodama paparčio ženklą, kartu organizuoja ir jo neigimą.“¹⁰⁵ Konkrečiai T. Venclova, kaip teigia J. A. Greimas, yra susirūpinęs ne poetiškumu, o „poetine kalba, kaip priemone paparčio žiedui ieškoti“.¹⁰⁶

Tačiau, nežiūrint kūrybinių ieškojimų, kartais pačių poetų vadinamų/laikomų kūrybinėmis kančiomis, jas tiesiog palaima yra patirti: poetui poezija, arba knygos, „užtikrina bent antraeilį / nemirtingumą“¹⁰⁷. Kovoje su laiku ir užmarštimi, „skydas – tai baltas popieriaus lapas, duotas poetui, kad jis pasipriešintų nebūčiai“.¹⁰⁸ Todėl tarsi visų poetų vardu T. Venclova primena, jog visomis išgalėmis „dera gerbti kalbą, / jos labirintus, sąryšius, aidus, / kurių dėka beveik prilygstam Dievui“¹⁰⁹. Kadangi kalbos dėka galime ne tik liudyti savo štai-būtį, kuri tampa štai-būtimi tikrai tada, kai yra paliudijama, – kalbos dėka turime galimybę steigti. Poezija, kurią Heideggeris laiko, kalbos prokalbe, yra steigtis žodžiu žodyje. Tad poetui poezija kaip komunikacijos forma tampa jo egzistencine prasme ir esme: „Būtis jam yra tarytum eilėraštis, ir kiekvienas jo paties eilėraštis tartum iš naujo atkartoja, įkūnija už jų visų ir už pačios būties glūdintį poetinės sąmonės ritmą, sakymą, struktūrą“.¹¹⁰

Vadinasi, viena vertus T. Venclova, iškeldamas poezijos/poetinės kūrybos kaip užsiėmimo ar tiesiog lemties svarbą, ypač svarbiu laiko poeto talentą; o, kita vertus, akcentuoja pačios kalbos kaip kūrybinės medžiagos vaidmenį kūrybos procese. Kadangi, norint parašyti gerą eilėraštį, būtina gebėti laviruoti tarp tinkamo (koncertuoto, esmiško, talpaus) žodžio paieškų ir kalbos išmanymo, jos kaip sistemos ir struktūros jutimo. Nors galutinai įveikti kalbos pasipriešinimo – užpildyti

¹⁰² Tomas Venclova, „Du apokrifai“, *Sankirta*, p. 38.

¹⁰³ Tomas Venclova, „Po paskaitos“, *Sankirta*, p. 41 – 42.

¹⁰⁴ Tomas Venclova, „Užplūdusi lūpas, vilnis atsitraukia ūmai...“, *Pašnekesys žiemą*, p. 144.

¹⁰⁵ Algirdas Julius Greimas, „Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija“, p. 12.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 12.

¹⁰⁷ Tomas Venclova, „Vyresniam poetui“, *Sankirta*, p. 31.

¹⁰⁸ Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, p. 108.

¹⁰⁹ Tomas Venclova, „Po paskaitos“, *Sankirta*, p. 44.

¹¹⁰ Rimvydas Šilbajoris, „Pastabos apie Tomo Venclovos kūrybą“, p. 451.

spragos tarp žodžio ir daikto (tarp denotato ir signifikato) vis tiek neįmanoma. Nežiūrint to, jeigu kalba, žmogui suteikdama teisę steigti žodžiu žodyje, taip jį padaro panašų į Dievą, poetui poezija, kurią Heideggeris laiko kalbos prokalbe, ir knygos garantuoja bent antraeilį nemirtingumą.

3. 4. „Kas išlieka, steigia poetai“

Hölderlino teiginiu „*tačiau kas išlieka, steigia poetai*“¹¹¹ Heideggeris savo tyrinėjimuose artėja prie poezijos esmės. Kadangi poezija, anot jo, yra steigtis žodžiu žodyje, taip steigiamą išliekamybė. Ir T. Venclova paantrina, jog „liks tai, ką išsaugos dosnaus amfibrakio žabangos“.¹¹² Nors kas ten išsaugota, ne iš karto bus akivaizdu, kadangi „eilutėj slepias / vos beįskaitomos garsyno mįslės / kadaise – uždraustas dievybės vardas, / o šiandien žodžiai, ženklinantys daiktus, / menkus, tačiau poetui pravarčius / kaip amuletai“¹¹³.

Kadangi be žmogaus teisę steigti teturi tiktai Dievas, galimybe steigti žmogus tampa į jį panašus. Nors, kita vertus, poetas, anot Hölderlino, – tiktai tarpininkas tarp dievų (ar Dievo) ir žmonių, kadangi poeto žodis gauna galią įvardinti tiktai tuomet, kai pradeda kalbą patys dievai. O kadangi dievų kalba yra ženklai, poeto sakymas perima tuos ženklus, kad perduotų juos savo tautai. Kartu poeto žodis tiktai aiškina savo tautos balsą. Tad poetas tėra tiktai tarpininkas tarp dievų ir tautos, arba tarp dievų ir žmonių. Kadangi, anot T. Venclovos, iš tikrųjų „eilės gimsta / kur kas anksčiau už mus, už mūsų balsą, / pirmąkart tuštumos kunigaikštijoj. / Eilėraštis sapnuojasi pats sau“,¹¹⁴ poeto kompetencija – tiktai „sudrumsti tuos sapnus, / išvesti jį iš ten – tiksliau, iš nieko – / į sintaksės, fonetikos aikštes“.¹¹⁵ O *kažkas*, aukštesnis už kalbą ir stebintis tą sąlygišką kūrybos procesą, vis „auga lyg miglotas gaudesys / ir baigus darbą įkvepia jam dvasią“.¹¹⁶ Nors iš T. Vencovos poetinių tekstų tai nėra vienareikšmiai suprantama, kaip dieviškasis įkvėpimas, kaip diktavimas iš aukščiau:

„Sako, esi tik įrankis. Tau diktuoja

galia, kuriai pažvelgęs į veidą apaktum.

Nevisiškai taip. Jokūbo laiptais tu lipsi sapne,

apgraibom, įtempęs jėgas, kurių neturi, neapsaugotas

tinklo,

kol kažkas viršuje pasveikins (o gal nepasveikins). Kartais,

pastūmęs tave į šalį, jis perstato porą žodžių,

pakeičia balsį, patikslina sintaksę, laipsnį.

¹¹¹ Martynas Heidegeris, „Helderlinas ir poezijos esmė“, p. 252.

¹¹² Tomas Venclova, „Šioj pusėj akiračio kartą pabūkime dviese...“, *Reginys iš alėjos*, p. 20.

¹¹³ Tomas Venclova, „Po paskaitos“, *Sankirta*, p. 41.

¹¹⁴ Ten pat, p. 43.

¹¹⁵ Ten pat, p. 43.

¹¹⁶ Ten pat, p. 43.

Tai būna itin retai, bet vis dėlto būna <...>¹¹⁷

Tad poetas ir Dievas, arba šiuo atveju *kažkas*, – bendraatoriai. Ir per drąsu būtų teigti, jog *kažkas* svarbesnis.

Bet kokia išliekamybė, remiantis Heideggeriu, nėra tai, kas visada turima. Todėl būtent tai ir yra pats didžiausias poetų rūpestis, jie viską įvardija. Nors įvardija ne tuo tikslu, kad dar kartą pavadintų jau žinomą daiktą, bet tam, kad, poetui tariant esmišką žodį, būtybė būtų pavadinama tuo, kuo ji yra. Kadangi taip ji tampa žinoma kaip būtybė, poezija ir yra būties žodinė steigtis, anot T. Venclovos, daug svarbesnė už visas kitas būties formas ir patirtis – netgi už, siurrealistų įsitikinimu, ypač slaptus, arba tikruosius, būties klodus atskleidžiančius sapnus: „eilės vertos daugiau nei sapnas“.¹¹⁸ A. J. Greimo teigimu, T. Venclovai savo kūryboje kaip „poetas liaujasi domėtis pasauliu ir jo daiktais, jis nebelaiko jų aprašinėjimą savo pagrindine užduotimi – atvirkščiai: pats *rašymo* procesas virsta jo rūpesčiu, išsakymo problema dominuoja <...> ir tampa pirmaprade, jo veiklą pateisinančia realybe. Kalba nėra jam pasaulio atspindys, atvirkščiai – pasaulis yra greičiau kalbinio akto rezultatas, jis yra toks, kokį mes jį išsakome“.¹¹⁹ Tą mintį dar labiau sustiprina D. Satkauskytė, akcentuodama kalbos, o tuo labiau poezijos kūrybinę galią: „Poetinė kalba suvokiama ne kaip priemonė pasauliui aprašyti, o kaip savito pasaulio kūrimas“.¹²⁰ Nors tai savaime dar nereiškia, kad tas pasaulis bus darnumo ir harmonijos etalonas, kadangi jis kuriamas, naudojant kartais visai atskirus, niekaip nesisiejančius ir netgi vienas kitam labai priešiškus vaizdinius. Tad, kalbant apie poetinę komunikaciją, konstatuotina, jog „išsakyti pasaulį poetui pirmiausia reiškia suteikti jam formą ir struktūrą, per kalbą surasti daiktų ryšį ir tokiu būdu juos sužmoginti – padaryti žmogaus likimo dalininkais. Tad ne vardo, pavadinimo, o būtent ryšio metaforos Venclovos poezijoje apibūdina kalbos ir pasaulio, žodžio ir daikto santykį“.¹²¹ O taip iš esmės paneigiama paties steigimo veiksmo, atpažįstant ar tiesiog atspėjant vardą, kas yra etimologinių sakmių pagrindas, intencija. R. Šilbajoris taip pat įsitikinęs, kad iš tiesų poetas nieko nepakeičia ir juo labiau nesteigia – būtų gali suteikti tiesiog poetinė žiūra į nebūtį: „žodžiais išsikūnijusi arba „daiktuose išsisklaidžiusi“ nebūtis mums gali atrodyti kaip tikrovė, pakeista iki nesupratimo, bet jam keičiasi ne tikrovė, o būdas ją matyti, vadinasi, – būdas apie ją kalbėti“.¹²²

Tad galiausiai tenka konstatuoti, jog galimybė liudyti štai-būtį net poetui nesuteikia teisės ją keisti. Tad T. Venclova paantrina Danutei Paulauskaitei, teigusiai, jog „tobulesnio pasaulio / eilėraščių nesukursi / pasaulio netobulo / eilėraščių nesugriausi//“¹²³ ir pripažįsta, kad eilėraščio

¹¹⁷ Tomas Venclova, „Komentaras“, *Reginys iš alėjos*, p. 61.

¹¹⁸ Tomas Venclova, „Užupis“, *Sankirta*, p. 11.

¹¹⁹ Algirdas Julius Greimas, „Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija“, p. 12-13.

¹²⁰ Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, p. 90.

¹²¹ Ten pat, p. 85.

¹²² Rimvydas Šilbajoris, „Pastabos apie Tomo Venclovos kūrybą“, p. 452.

¹²³ Danutė Paulauskaitė, „Tobulesnio pasaulio...“, Danutė Paulauskaitė, *Sezonouž darymas*, p. 22.

prasmė – „nepasakyta, neišspręsta“.¹²⁴ Tad, nors kartais poetas savo sėkme ir pasidžiaugia („junti, kad tai, ką sutvėrei – gera, / nes raidės plaukia lapu, nelyginant ižas / upe, ir staigiai ryškėja krūmas, krantinė, miestas <...>“¹²⁵), vis dėlto poezija, būdama aukštesnė jėga, beveik tolygi Dievui, nugali. Nors poetui tas pralaimėjimas nėra triuškinantis fiasko: bet koks pralaimėjimas, kuris nesunaikina, užgrūdina, padaro mus stipresniais. Tad ir šiuo atveju prieš poeziją pralaimėjęs poetas tik įgyja motyvą, akstiną siekti „atsirevanšuoti“ – tobulėti. T. Venclova, poetinei kūrybai vartojantis tik savo gimtąją kalbą, tiki, kad bent jau jam tokia galimybė tikrai bus: „Lietuvių kalba ir kultūra pakankamai vertingos, kad pergyventų naująjį šimtmetį, gal netgi naująjį tūkstantmetį.“¹²⁶

Todėl, nors poezijos rašymas panašus ir į Sizifo darbą, pastarasis ne reikalingas, o tiesiog būtinas: „poetas yra ne tiek pasaulio keitėjas, kiek sąžinė ir <...> poezija turi būti eschatologiška, nukreipta į ateitį: „...be poezijos negali būti transformuotas pasaulis ir kalba“.¹²⁷ Kadangi, pasak K. Nastopkos, poeto paskirtis suvokiama dviem aspektais: „ją apibūdina nepriklausomybės („poetas atlieka savo pareigą tautai tik tada, jeigu eina *nepanašiu* į kitus kelius“) ir laisvės („ir jei tame kelyje jam pavyksta kiek išplėsti kalbos ir mąstymo ribas“) derinys“.¹²⁸ Taip T. Venclovos tekstuose ir pačiais tekstais disciplinuota poezija priešpastatoma spontaniškajai. Kadangi turinti tikslą poeziją – sąmoningumo, o ne spontaniškumo sritis.

Reziumuojant, reikia konstatuoti, jog, nors poetas, turėdamas galimybę steigti žodžiu žodyje, panašus į Dievą, iš tikrųjų jis tėra tikrai tarpininkas Dievo/dievyų ir žmonių komunikacijoje: 1. iššifruoja Dievo/dievyų siunčiamus ženklus ir, pavertęs juos suprantama kalba, perduoda informaciją savo tautai; 2. pastarosios balsą poetinė forma perduoda Dievui/dievyms. Tad poezija nėra nei vien tik jo, poeto, talento, nei vien tik dieviškojo įkvėpimo rezultatas. Nors be dieviškojo įkvėpimo – be *to*, kas įkvepia žodžiams dvasią, poetinė kūryba, anot T. Venclovos, vis dėlto nėra galima, arba pavykusi. Vadinasi, Dievas ir žmogus – bendraautorai.

Nežiūrint to, poetinė komunikacija, kurios pagrindas yra kalba, yra labai reikšminga, kadangi ne kalba atspindi pasaulį, o atvirkščiai – pasaulis kalbą. Tad pasaulis yra toks, kaip ir ką apie jį kalbame, kaip ir ką apie jį rašo poetas. Vadinasi, poezija – savojo ir savito pasaulio kūrimas: nors poetas iš esmės ir nesteigia, vis dėlto viskam suteikia struktūrą, sistemą ir formą. Suranda tarpusavio sąsajas – daiktų ryšį vienas su kitu, o kartu – ir su žmogumi. Tad ne vardo, o būtent ryšio metaforų svarba akcentuojama T. Venclovos poezija ir pačioje poezijoje.

Nors poetinė komunikacija kaip tokia būties ir nekeičia, būdama iš Dievo, ji nugali poetą ir tas prieš ją pralaimi. Tačiau pralaimėjimas nėra galutinis ir gniuždantis, o atvirkščiai – tampa paskata,

¹²⁴ Tomas Venclova, „Ledonešis“, *98 eilėraščiai*, p. 52.

¹²⁵ Tomas Venclova, „Komentaras“, *Reginys iš alėjos*, p. 61.

¹²⁶ „Iteiktos Nacionalinės premijos“, *Literatūra ir menas*, 2001, vasario 23 d., p. 1.

¹²⁷ Kęstutis Nastopka, „Tomo Venclovos tekstai“, p. 127.

¹²⁸ Ten pat, p. 129.

akstinu tobulėti. Kadangi poeto paskirtis ir yra ne keisti pasaulį, o būti jo sąžine: poezija kaip komunikacijos forma turi būti eschatologiška, t. y. nukreipta į ateitį.

4. Estetiniai kodai: kasdieniškosios ir poetinės kalbos santykis

Anot Kęstučio Nastopkos, „penki eilėraščių tipai – dainiškasis, polifoninis, meditacinis, oratorinis ir pasakojamasis – apima visą aktualią lietuvių poezijos patirtį“.¹²⁹ Poezijos tyrinėjimas, vadovaujantis šia siūloma klasifikacija, leidžia atskleisti ir bendrųjų vieno ar kito tipo kūrimo principų, ir tokių struktūrinių teksto pakopų, kaip kompozicija, semantika, fonika, santykių tarpusavio priklausomybę. Nors bet kokia klasifikacija literatūroje labai sąlygiška: neretai viename tekste koreliuoja įvairūs prasmės generavimo mechanizmai – keli tipai.

Tad ir T. Venclovos poezijoje aptinkama ne vieno tipo eilėraščių. O juose koreliuoja ne vieno tipo kompozicinės-komunikacinės prasmės generavimo strategijos. T. Venclovos poezijos intonacija neretai labai santūri, tad atrodo net monotoniška. Tačiau stilistiniu požiūriu yra labai vientisa: gerai apgalvoti tekstų formos organizavimo principai; forma labai disciplinuota; prasmę generuoja logiškas minties vyksmas. Nors vis dėlto T. Venclovos poezija laikytina antitradicine – paremta ne romantine ar impresionistine, o būtent lingvistine poezijos samprata, kuri būdinga modernizmui. Apskritai šio poeto kūryboje būdingas kalbos problematikos iškėlimas, kas sietina su autoriaus pilietiškumu ir visuomeniškumu.

Kaip minėta antrame skyriuje, visoje T. Venclovos poezijoje juntamas dialogas. Nors tekstams būdingi ir pasakojimo elementai, tai nėra K. Nastopkos įvardintas, išskirtas grynasis lyrinis pasakojimas: T. Venclovos pasakojime akivaizdi apmąstymo slinktis. Pasakojimo-apmąstymo, arba refleksijos, paskatos – mitinės ar istorinės asmenybės, meno kūriniai, kultūros istorijos modeliai, poeto asmeniniai prisiminimai. Tačiau, nors kuo toliau, tuo daugiau poezija įgyja prozos atspalvio – vis ryškesni pasakojamos istorijos kontūrai (ypač – paskutiniajame eilėraščių rinkinyje „Sankirta“), tai poetui netrukdo išlikti ištikimam elementams, suteikiantiems poezijai formą, – metrui ir rimui.

Na, o eilėraščiai, kuriuose dominuoja būtent pasakojamasis tipas, savo leksika taip akivaizdžiai neišsiskiria/nesiskiria nuo prozos tekstų, kaip, pavyzdžiui, meditacinio ar polifoninio tipo eilėraščiai. Tai leidžia teigti, jog pasakojamuosiuose eilėraščiuose nedominoja „išplėtoti siauro vartojimo kodai“¹³⁰, kuriais galima laikyti tokias sintagmas, kaip, pavyzdžiui, metaforos (ar kiti poetizmai). Kadangi kartais net du trečdalius T. Venclovos eilėraščių teksto sudaro būtent istorijos fabula, jos nepapasakosi be vadinamosios kasdienės kalbos, arba „ribotų plataus vartojimo kodų“¹³¹. Tad teksto kūrimo strategijai pasirenkamas išplėtotų siauro vartojimo ir ribotų plataus vartojimo kodų santykis, o ne kuri nors viena kodų rūšis. Ir ribotų plataus vartojimo kodų šiek tiek daugiau. Nors jie šiuo atveju pasitarnauja grožinio kūrinio estetikai, t. y. tampa estetiniais kodais. Apskritai tai būdinga visai šiuolaikinei – postmoderno ar net post(post)moderno – poezijai.

¹²⁹ Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščių poetika: XX amžius*, p. 23.

¹³⁰ John Fische, *Įvadas į komunikacijos studijas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 92.

¹³¹ Ten pat, p. 92.

III. Išvados

Bandant apibrėžti komunikacijos sampratą T. Venclovos poezijoje, konstatuotina:

1. Kalba – dirbtinė ženklų sistema. Tad žmogus, turėdamas kalbą, t. y. vartodamas ją vadinamą ženklų sistemą, kurios dėka gali komunikuoti, – liudija savo štai-būtį. Neturintieji kalbos neturi ir savo štai-būties – tėra tiktai ką nors reiškiantys ženklai. Kadangi garsas – ne žodis: jis lieka tarp gyvybės ir mirties, o kartais tiesiog ženklina mirtį.

2. Žmogui būtį užtikrina ne kalba, realizuojama šnekoje, bet jos galimybė išlikti – rašytiniai šaltiniai, raštas apskritai. O rašytinė kalbos forma beveik prilygsta amžinybei – padeda pralenkti/nugalėti laiką.

3. Kalba – intensyvų gyvenimą gyvenantis gyvas organizmas, tad, kaip ir visi kiti gyvi organizmai, yra mirtinga.

4. Ne kalba yra kalbančiojo įrankis/priemonė, o atvirksčiai – kalba pasirenka kalbantįjį kaip priemonę sau realizuotis. Ir, įgydama tą galimybę, iš karto tampa pavojingiausia iš visų žmogaus turimų gėrybių, kadangi, viena vertus, atidengia, apnuogina jo štai-būtį; kita vertus, nesuteikia gebėjimo adekvačiai išreikšti mintis. Nors būtent kalba, būdama neatsiejama nuo mąstymo, daro žmogų sąmoningą, tuo jį išskirdama ir atskirdama nuo neturinčiųjų kalbos – gyvūnų – pasaulio ir tapdama žmogiškumo pagrindu.

5. Kalba yra binarinėje sistemoje tarp dviejų polių: tylos ir kalbos, šviesos ir tamsos, tuštumos ir pilnatvės, nebūties ir buvimo, gyvybės ir mirties. Ir ji yra tai, kas lemia šviesą, pilnatvę ir gyvybę. Tad žmogaus kalbos padargai (burna, liežuvis, gomurys) prilyginami gimdymo organams (gimdai, iščioms), yra jų sinonimai.

6. Verbalinė komunikacija nereikalinga, bereikšmė tiktai rojuje: ten nekyla neišvengiamybė liudyti štai-būtį, nes jai nekelia pavojaus būtybė, kadangi laikas nematuojamas žemiškomis laiko dimensijomis.

7. T. Venclovos poezijoje akcentuojamas kalbos kaip komunikacijos būdo bei priemonės išskirtinumas ir svarba: mums visiems tapus vienu pokalbiu, pasauliui konstatuoti, apibrėžti, matuoti nebetinka jokios kitos kategorijos (pavyzdžiui, nei spalva, nei forma), kadangi jos nesuteikia galimybės užmegzti kontaktą su dievais/Dievu. Nors bet kokius ženklus paversti perskaitomais ir turinčiais reikšmę tegali tik dieviškumas – tai visiškai nepriklauso nuo žmogaus norų ar siekių. Kadangi ir žmogiškumas kaip dieviškumo atspindys nėra įgimtas.

8. Kalba – dieviškumo ženklas/atspindys – Dievo žmogui siųstasis angelas. Tad dievai/Dievas į žmogų kreipiasi taip pat, kaip kalba adresatas, ir ta pačia kalba, kuria jis supranta. Nors, jeigu abipusės komunikacijos aktas ir neįvyksta, tai nereiškia, kad žmogaus nesiklausoma: bendravimo su

dievu esmė – tikėjimas, o tam, kad žmogus tikėtų, tereikia išgirsti tik vieną ir dėl to esmišką Dievo žodį „esu“. Nors, kita vertus, vienas pusė komunikacija dažniausiai ir verčia kreiptis į Dievą, kadangi žmonės tarpusavyje nebebendruoja, vienas kito nesiklauso. Ne viename T. Venclovos eilėraštyje juntamos amžiaus pabaigos nuotaikos.

9. Viena vertus, T. Venclova, iškeldamas poezijos/poetinės kūrybos kaip pasirinkimo/dalios/užsiėmimo ar tiesiog lemties išskirtinumą, ypač svarbiu laiko poeto talentą; kita vertus, akcentuoja pačios kalbos kaip medžiagos vaidmenį kūrybos procese. Kadangi, rašant eilėraščių, daug labiau nei savo talentu reikia pasikliauti kalba – būtina gebėti laviruoti tarp tinkamo (koncertuoto, esmiško, talpaus) žodžio paieškų ir kalbos išmanymo, jos kaip sistemos ir struktūros jautimo. Kadangi poezija – ypač stipri žodinės medžiagos koncentracija: ne kalbos priemonių gausa liudija pasaulį, o gebėjimas tas priemones pasirinkti.

10. Nors poetas, turėdamas galimybę steigti žodžiu žodyje, panašus į Dievą, iš tikrųjų jis tėra tikrai tarpininkas dievų/Dievo ir žmonių komunikacijoje: 1. iššifruoja dievų/Dievo siunčiamus ženklus ir, pavertęs juos suprantama kalba, perduoda informaciją savo tautai; 2. pastarosios balsą poetine forma perduoda dievams/Dieviui. Tad poezija nėra nei vien tik poeto talento, nei vien tik dieviškojo įkvėpimo rezultatas. Nors be dieviškojo įkvėpimo – be *to*, kas įkvepia žodžiams dvasią, poetinė kūryba, anot T. Venclovos, vis dėlto nėra galima, arba pavykusi. Vadinasi, Dievas ir žmogus – bendraautoriai.

11. Galutinai įveikti kalbos pasipriešinimo – užpildyti spragos tarp žodžio ir daikto (tarp denotato ir signifikato) neįmanoma. Nežiūrint to, poetui poezija, kurią Heideggeris laiko kalbos prokalbe, ir knygos garantuoja antraeilį nemirtingumą.

12. T. Venclova be jokių išlygų priskirtinas poetams modernistams. O modernistinei poezijai būdingas sąmoningas ir eksplikuotas poeto rūpinimasis kalba – pačiu rašymo procesu. Tad T. Venclovos poezija labai autorefleksiška, arba metaliteratūriška.

13. Jeigu žmonių tarpusavio komunikacija ar kontaktas su Dievu T. Venclovos poezijoje – aktuali tema, vienpusio poetinės komunikacijos akto adresatu nesirūpinama. Tokia nuostata modernistas T. Venclova šiek tiek priartėja prie postmodernios (ar net post(post)modernios) poezijos kūrėjų.

14. Poetinė komunikacija, kurios pagrindas yra kalba, labai reikšminga, kadangi ne kalba atspindi pasaulį, o atvirkščiai – pasaulis kalbą. Tad pasaulis yra toks, kaip ir ką apie jį kalbame, kaip ir ką apie jį rašo poetas. Vadinasi, poezija – savo savito pasaulio kūrimas: nors poetas iš esmės ir nesteigia, bet užtat sutvarko, susistemina, harmonizuoja pasaulio pradinį chaosą, viskam suteikia struktūrą ir formą. Suranda tarpusavio sąsajas – daiktų ryšį vienas su kitu, o kartu – ir su žmogumi. Tad ne vardo, o būtent ryšio metaforų svarba akcentuojama T. Venclovos poezija ir pačioje poezijoje.

15. Nors poetinė komunikacija kaip tokia būties ir nekeičia, būdama iš Dievo, ji nugali poetą ir tas prieš ją pralaimi. Tačiau pralaimėjimas nėra galutinis ir gniuždantis, o atvirkščiai – tampa paskata, akstinu tobulėti. Kadangi poeto paskirtis ir yra ne keisti pasaulį, o būti jo sąžine: poezija kaip komunikacijos forma turi būti eschatologiška, t. y. nukreipta į ateitį. Taip T. Venclovos poezijoje ir pačia poezija disciplinuota poezija priešpastatoma spontaniškajai. Kadangi turinti tikslą poeziją – sąmoninga, o ne spontaniška.

16. Aptariant kompozicines-komunikacines eilėraščių formavimo, organizavimo strategijas, darytina išvada, jog dominuoja ne poetinė, o būtent kasdieniškoji kalba.

T. Venclovos eilėraščiai, kuriuose ryškūs naracinio tipo elementai, savo leksika taip akivaizdžiai nesiskiria nuo prozos tekstų, kaip, pavyzdžiui, meditacinio ar grynai polifoninio tipo eilėraščiai. Tai leidžia teigti, jog naraciniuose eilėraščiuose nedominuoja išplėtoti siauro vartojimo kodai, kuriais galima laikyti tokias sintagmas, kaip, pavyzdžiui, metaforos (ar kiti poetizmai). Kadangi neretai net du trečdalius T. Venclovos eilėraščio teksto sudaro būtent istorijos fabula, jos nepapasakosi be vadinamosios kasdienės kalbos, arba ribotų plataus vartojimo kodų. Nors jie šiuo atveju ir pasitarnauja grožinio kūrinio estetikai, t. y. tampa estetiniais kodais. Tad teksto kūrimo strategijai pasirenkamas išplėtotų siauro vartojimo ir ribotų plataus vartojimo kodų santykis, o ne kuri nors viena kodų rūšis. Ir ribotų plataus vartojimo kodų šiek tiek daugiau. Apskritai tai būdinga visai šiuolaikinei poezijai.

KOMUNIKACIJOS SAMPRATA TOMO VENCLOVOS POEZIJOJE

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *Tomas Venclova, komunikacija, poetinė komunikacija, štai-būtis, steigtis.*

Kalba nėra vienintelis būdas komunikuoti: žmogus komunikuoja visa savo esybe, ir jo bendravimo su kitu/kitais procesą sudaro net trys komponentai: 1. nežodinis, kuriam priskiriama išorė ir gestų kalba; 2. balsinis – kaip kalbame; 3. žodinis – kalbos turinys. Nežodinis bendravimo proceso komponentas vienas kito supratimui, arba susikalbėjimui, turi net 55 proc., balsinis – 38 proc., o žodinis – tik 7 proc. reikšmės ir svarbos. Tad neretai kūno kalba pasako kur kas daugiau nei žodžiai, arba tuomet, kai reikiamo efekto nepadaro, t. y. turimo tikslo nepasiekia, verbalinė kalba, padeda neverbalinė.

Komunikacija gali būti viapusė ir abipusė. Pastaroji paprastai vadinama dialogu. Vienpusės komunikacijos, kai esamuoju laiku nėra jokio grįžtamojo ryšio, pavyzdžiu laikytina grožinė literatūra, kurios pagrindas – raštas. O pastarasis, anot M. McLuhano, – viena iš medijų, arba vienas iš žmogaus tęsinių. Tačiau, jeigu kitos medijos įtaigumo tikslais gali pasitelkti daug įvairių audiovizualinių priemonių, išraiškos būdų, raštas – tik dirbtinę ženklų sistemą, vadinamą kalba, iš minėtų bendravimo komponentų beliekant tik vienam – žodiniam turiniui. Tad teksto skaitymas panašus į jo rašymą: tai individualus aktas, kai sukuriama nauja reikšmė.

T. Venclovos kūryboje akcentuojama kalbos kaip vienintelės ir pagrindinės priemonės komunikuoti svarba tiek žmonių tarpusavio bendravime, tiek poetinėje komunikacijoje. T. Venclovos poetinės komunikacijos pagrindas – jo gimtoji lietuvių kalba.

Žmogus, turėdamas kalbą, kurios dėka gali komunikuoti, liudija savo štai-būtį. O visi tie, kurie neturi kalbos, neturi ir savo štai-būties – tėra tik ženklai. Nors būtį užtikrina ne pati kalba, realizuojama šnekoje, bet jos galimybė išlikti – rašytiniai šaltiniai, raštas apskritai: jis laikomas amžinumo garantu.

Savo kūryboje T. Venclova iškelia poeto pašaukimo, lemties, pasirinkimo, užsiėmimo išskirtinumą. Nors, rašant eilėraštį, daug labiau nei savo talentu reikia pasikliauti kalba. Tačiau ne aklai pasikliauti, o ją mokėti, jausti ir išmanyti, kadangi poezija – ypač stipri žodinės medžiagos koncentracija. Poetinė kūryba poetui, stovinčiam tarp dievų (ar dievo) ir žmonių, užtikrina antraeilį nemirtingumą.

Kalba yra tarp dviejų binarinės sistemos polių: tylos ir kalbos; šviesos ir tamsos; tuštumos ir pilnatvės; nebūties ir esimo; gyvybės ir mirties. Kadangi kalba yra tai, kas lemia šviesą, pilnatvę, esimą ir gyvybę, žmogaus kalbos padargai (burna, liežuvis, gomurys) prilyginami gimdymo organams (gimdai, įsčioms).

Hölderlinas teigia, jog visa, kas išlieka, steigia poetai, teigdamas, kad poezija – steigtis žodžiu žodyje. T. Venclovos kūryboje poezija, arba poetinė komunikacija, suvokiama ne kaip pasaulio kūrimas, suteikiant daiktams vardus, bet kaip pasaulio chaoso sutvarkymas, susistemimas, harmonizavimas. Nors pripažįstama, kad poetas tokia galimybe, t. y. galimybe steigti savitą pasaulį, yra panašus į Dievą.

Tad, nors poeto darbas panašus į Sizifo, vis dėlto yra labai reikalingas: poetas yra ne tiek pasaulio keitėjas, kiek sąžinė – poezija eschatologiška, nukreipta į ateitį. Be poezijos negali būti transformuotas pasaulis ir kalba. T. Venclovos poezijoje ir pačia poezija disciplinuota poetinė kūryba priešpastatoma spontaniškajai.

T. Venclova be jokių išlygų priskirtinas poetams modernistams. O modernistinei poezijai būdingas sąmoningas ir eksplikuotas poeto rūpinimasis kalba – pačiu rašymo procesu. Tad T. Venclovos poezija labai autorefeksiška, metaliteratūriška.

Dominuojanti kompozicinė-komunikacinė T. Venclovos eilėraščių formavimo, organizavimo strategija – išplėtotų siauro vartojimo ir ribotų plataus vartojimo kodų santykis.

THE CONCEPT OF COMMUNICATION IN THE POETRY OF THE TOMAS VENCLOVA

SUMMARY

Key words: T. Venclova, communication, poetic communication, that is-being, set up.

Language is not the only way to communicate: a person communicates with all your being, and its interaction with another / other process up as much as three components: 1. verbal; 2. nonverbal, which include exterior and the sign language of the second vocal – as we speak; 3. word – a language of contents. Nonverbal communication component of the process of understanding one another, or build bridges, to 55 percent., vocal – 38 per cent. and the word – only 7 percent. significance and importance. So, sometimes body language tells much more than words, or even the effect fails to do so when necessary, etc. Y. available does not reach the goal, verbal language helps verbal.

Communication can be one-sided and mutual. The latter is usually referred to as the dialogue. One-sided communication, where there is no real-time feedback, a model must be regarded as fiction, based on – a letter. The latter, according to M. McLuhan – one of the media, or from one human sequels. However, if other media hypnotism goals may involve a wide range of audio-visual means of expression ways of writing – just an artificial system of symbols, known as the language of the communication components only one – of the verbal content. Thus, the text read like his writing: it is an individual act, when a new value.

T. Venclova works as the sole emphasis on language and the underlying importance of communication and communication between human beings, the poetical and communication. T. Venclova poetic basis of communication – his native Lithuanian.

The man, having a language that can communicate through, show your lo-being. And all those who have no language, not here, and its existence – are just symbols. Although not itself be sure the language is implemented speech, but its ability to survive – written sources, a letter in general, it is regarded as the guarantor of eternity.

In his work of T. Venclova brings the poet's vocation, destiny, choice, the pursuit of exclusivity. Although, in a poem, much more than their talent to rely on language. But not blindly rely on it in order to feel and understand as poetry – is particularly strong in oral concentration. Poetry, poet, standing among the gods (or God) and people that provides a secondary immortality.

Language is a binary system between two poles: the silence and speech, light and darkness, emptiness and fullness, and beeng nothingness, life and death. Since language is what leads to the

light, the fullness of life and being, human language tools (mouth, tongue, palate), equivalent to childbirth organs (uterus, womb).

Hölderlin says that everything remains up to poets, arguing that poetry – set up an oral speech. T. Venclova creative poetry, or poetic communication, understood not as the world's development, giving the names of things, but as the chaos of the world organization to codify, harmonization. Although it is recognized that such an option is a poet, etc. Y. a unique opportunity to establish a world similar to God.

Thus, although the poet's work is similar to that of Sisyphus, however, is very much needed: the poet is not so much the world changer, as far as the conscience – eschatology poetry, directed towards the future. In addition to the poetry world can be transformed and language. T. Venclova poetry and poetry is the most disciplined spontaneous opposed to poetry.

T. Venclova without any compensation attributable to the poets modernists. The modernist poetry is characterized by a deliberate care and poet explicated language – the same writing process.

The dominant composition-communicative T. Venclova verse-making, organizational strategy – developed a narrow and limited use of commodity codes.

Literatūra

1. Tomas Venclova, *98 eilėraščiai*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1977.
2. Tomas Venclova, *Pašnekesys žiemą*, Vilnius: Vaga, 1991.
3. Tomas Venclova, *Reginys iš alėjos*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
4. Tomas Venclova, *Sankirta*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
5. *Aidai '89*, Vilnius: Vaga, 1989.
6. Ролан Барт, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, Москва: Издательская группа „Прогресс“, „Универс“, 1994.
7. Viktorija Daujotytė, *Esė apie poeziją ir esimą*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
8. Elena Dekaminavičienė, „Hermeneutikos samprata ir raidos bruožai“ [žiūrėta 2011-05-20] Prieiga per internetą <www.aidas.lt/lt/.../906-03-02-hermeneutikos-samprata-ir-raidos-bruozai>
9. Peters John Durham, *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
10. John Fiske, *Įvadas į komunikacijos studijas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
11. *Gimtoji kalba*. Vilnius, 1990, nr.10.
12. *Kultūros barai*, Vilnius, 2004, nr. 11.
13. *Literatūra ir menas*, Vilnius, 2001, vasario 23 d.
14. *Literatūra ir menas*, Vilnius, 2004 m. birželio 11 d.
15. Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas: sakymas, rašytojas visuomenė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
16. Marcelijus Martinaitis, *Poezija ir žodis*, Vilnius: Vaga, 1977.
17. Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 2003.
18. Aistės Mažeikienės asmeninis archyvas.
19. Kęstutis Meškys, *Kultūra kaip žinia. Nuo ženklo iki teksto: įvadas į semiotiką*, Vilnius: Ciklonas, 2007.
20. *Metai*, Vilnius, 1997, nr. 8-9.
21. *Metai*, Vilnius, 2003, nr. 7.
22. *Metmenys*, Chicago, Illinois, 1972, nr. 23.
23. Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

24. Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščių poetika: XX amžius*, Vilnius: Vaga, 1985.
25. *Nemunas*, Kaunas, 2004 m. rugpjūčio 26 – rugsėjo 1 d.
26. *Nemunas*, Kaunas, 2009 m. lapkričio 26 – gruodžio 2 d.
27. Danutė Paulauskaitė, *Sezono uždarymas*, Vilnius: Vaga, 1989.
28. Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
29. *7 meno dienos*, Vilnius, 2003 m. spalio 8 d, nr. 35.
30. Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992.
31. Dalios Tamošauskaitės asmeninis archyvas.
32. John Taylor „Poetry Today: Tomas Venclova“ [žiūrėta 2011-05-10] Prieiga per internetą <antiochcollege.org/antioch_review/back_issues/.../tomas_venclova.html>
33. Skirmantas Valentas, *Mė(lynojo) nulinio lingvistika*, Vilnius: Baltos lankos, 2007.
34. Томас Венцлова, *Собеседники на пиру: статьи о русской литературе*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
35. Tomas Venclova, *Vilties formos: eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992.

ANOTACIJA

Dalia Markavičienė, *Komunikacijos samprata Tomo Venclovos poezijoje. Magistro darbas*, vadovas doc. dr. Vigmantas Butkus, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2011, 55 p.

ANNOTATION

Dalia Markavičienė, *The concept of communication in the Poetry of Tomas Venclova*, Master Thesis, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Vigmantas Butkus, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2011, 55 p.

PUBLIKACIJA MAGISTRO DARBO TEMA

SMD tezės

Markavičienė D., „Naracinio tipo Tomo Venclovos eilėraščiai: probleminiai tipologijos aspektai“, *Lietuvos studentų lituanistų XIV mokslinė konferencija*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2010, p. 15.

PUBLICATION ON THE THEME OF THE MASTER THESIS:

Thesis of student's research work

Markavičienė D., „Narrative poems of Tomas Venclova: the problem aspects of typology“, *Lietuvos studentų lituanistų XIV mokslinė konferencija*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2010, p. 15.